

סוגיית כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר

פרק ראשון: בגדרי מקלקל

שז א. דין הקורע בחמתו ועל מתו

שט ב. מחלוקת הראשונים ב"עושה נחת רוח ליצרו"

פרק שני: חוץ מחובל ומבעיר

שיא ג. מקור מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון במקלקל בחבורה

שיג ד. קשיים בשיטת רש"י

שטו ה. האם צורך מצוה נחשב תיקון?

שיח ו. במה נחלקו ר' אבהו ור' יוחנן?

שיט ז. שיטת הרמב"ם במקלקל בחבורה וכהבערה. סיכום ביניים.

פרק שלישי: מקלקל ומשאצל"ג בחובל ומבעיר

שכב ח. "צריכה לגופה" בחובל ומבעיר לר' שמעון

שכה ט. קושיית התוס' על שיטתם

שכז י. הסוגיה בפסחים ופירושה לפי שיטות הראשונים

שכט יא. שיטות הרז"ה והרמב"ן

שלא יב. שני דינים ב"מלאכת מחשבת"

שלד יג. בין שיטת רש"י לשיטת הרמב"ן

שלה יד. השגת הר"ן על הרמב"ן ודרכו של הר"ן

פרק רביעי: תוצאות להלכה

שלט טו. כמי הלכה במקלקל בחבורה?

שמב טז. פסקי הלכה נוספים השייכים לסוגייתנו

שמז חתימה – הררים התלויים זה בזה?

סוגיית כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר

פרק ראשון: בגדרי מקלקל

א. דין הקורע בחמתו ועל מתו

ברשימת ל"ט המלאכות (מש' עג.) מוצאים אנו את "הקורע על מנת לתפור". וכתב הר"ן (ד"ה בונה) שהסיבה שבגללה צריך "על מנת לתפור" היא משום שסתם קריעה היא קלקול, והמקלקל בשבת פטור, כי אין זו מלאכת מחשבת (חגיגה י'). וזו היא ששנינו (קה:): "הקורע בחמתו ועל מתו, וכל המקלקלין, פטורין".

והנה הגמ' מקשה על משנת "הקורע בחמתו" מברייתא: "ורמינהו הקורע בחמתו ובאבלו ועל מתו חייב, ואף על פי שמחלל את השבת יצא ידי קריעה". ומתרצת: "לא קשיא, הא במת דידיה הא במת דעלמא. והא מתו קתני, לעולם במת דידיה, ובהנך דלאו בני אבילות ניהו". הגמ' מסיקה איפוא שאם הקורע על מתו בשבת היה חייב בקריעה של אבילות – אין זה מקלקל, והריהו חייב חטאת על הקריעה שקרע, אך אם לא היה עליו חיוב קריעה – הריהו מקלקל בעלמא, ופטור. לאחר משא ומתן בשאלה על מי חייבים לקרוע, ממשיכה הגמ' ומקשה: "תינח מתו, אלא חמתו אחמתו קשיא. חמתו אחמתו נמי לא קשיא, הא ר' יהודה הא ר' שמעון, הא ר' יהודה דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה חייב עליה, הא ר' שמעון דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה פטור עליה". כלומר: הקריעה בחמתו היא משאצל"ג, ותלויה במחלוקת ר' יהודה ור' שמעון.

כתב רש"י: "ומתו אמתו הכי נמי הוה מצי לתירוצי, אלא מעיקרא אהדר לאוקמינהו כחד תנא, ולא מיתוקמא אלא כר' יהודה, דהא משאצל"ג היא, כמוציא את המת לקוברו". כלומר: גם הקורע על מת שהוא חייב לקרוע עליו – משאצל"ג היא, כי הקריעה לשם קיום מצות קריעה היא כמו הוצאת המת לשם קיום מצות קבורה, שהגמ' בדף צד. אמרה שהיא משאצל"ג. ומתחילה רצו להעמיד הכל כתנא אחד, דהיינו כר' יהודה המחייב במשאצל"ג, ולומר שהברייתא, המחייבת בקורע על מת שהוא חייב לקרוע עליו, היא כר' יהודה, ואילו המש' מדברת במת שאינו חייב לקרוע עליו, שאז הקריעה היא קלקול, שבו ר' יהודה מודה שפטור¹. אך אחרי

1. כמו בחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה, שבת עג.: ומה שחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה נחשב למקלקל למרות הצורך שלו בעפר, ואילו הקורע על מת שצריך לקרוע עליו אינו נחשב מקלקל – זה משום שבחפירה עצמה, שהיא המלאכה, הוא מקלקל, ונטילת העפר היא ענין אחר, שהרי בעפר תחוח יכול לקחתו בלא חפירה, מה שאין כן בקריעה של מצוה, שהקריעה

שהקשו מהקורע בחמתו – שוב הוצרכו לומר שהמש' היא כר' שמעון, הפוטר במשאצל"ג, וממילא אפשר להעמידה גם במת שהוא חייב לקרוע עליו.

אך התוס' (ד"ה הא) נחלקו על רש"י, וכתבו בשם ר"י שהקורע על מת שהוא חייב לקרוע עליו זוהי מלאכה הצריכה לגופה, כיון שהיא צריכה לו לצורך קיום המצוה. התוס' מסתמכים על המשך הסוגיה, בענין מקלקל בחבורה והבערה, שיידון אי"ה להלן, וטעמי מחלוקת רש"י ותוס' האם מלאכה הנעשית לשם קיום מצוה בלבד נחשבת למשאצל"ג, נידונו בסוגיית משאצל"ג פסקה ה', ע"ש. לפי שיטתם מבינים התוס', שתירוץ הגמ' "הא ר' יהודה הא ר' שמעון" אמור רק על הסתירה בענין הקורע בחמתו, אבל בענין הקורע על מתו נשאר התירוץ הקודם: כאן במת שחייב לקרוע עליו, שחייב משום מלאכה לדברי הכל, כי הריהו צריך לגופו ומתקן, וכאן במת שאינו חייב לקרוע עליו, שפטור לדברי הכל, כי הריהו מקלקל. ואף על פי שבהמשך הסוגיה מוכח שלר' שמעון צורך מצוה בלבד אינו נחשב לתיקון. למרות שהוא נחשב צריך לגופה – ר' להלן פסקה ח' – מתרצים התוס' שכאן זה שונה, כי הקריעה מאפשרת לו ללבוש את הבגד וליהנות ממנו, ולכן כאן יש בה משום תיקון הבגד לדברי הכל.

הגמ' ממשיכה להקשות על הקורע בחמתו: "אימר דשמעת ליה לר' יהודה במתקן, במקלקל מי שמעת ליה. אמר ר' אבין האי נמי מתקן הוא דקעביד נחת רוח ליצרו. וכהאי גוונא מי שרי, והתניא ר' שמעון בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא שאמר משום ר' יוחנן בן גורי המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה (רש"י: אלמא לאו מתקן הוא)... לא צריכא דקא עביד למירמא אימתא אינשי ביתיה".

והנה לפירוש רש"י הנ"ל ש"מעיקרא אהדר לאוקמינהו כחד תנא", עולה כאן קושי: למסקנה, מדוע אין הגמ' חוזרת להעמיד הכל כר' יהודה, ולומר שהברייתא מדברת בקורע למירמא אימתא אינשי ביתיה, והמש' מדברת בקורע בחמתו סתם, שפטור משום שהוא מקלקל? התוס' (ד"ה לא), המעוררים את הקושי, כתבו ליישבו כך: "דניחא ליה לאוקמי מתניתין בדעביד למירמא אימתא, דאי בחמתו פשיטא דפטור". וכ"כ בתוס' הרא"ש. אך דוחקו של יישוב זה נראה בעליל, שהרי ר' אבין סבר בפירוש שהעושה נחת רוח ליצרו אף הוא נחשב מתקן, אלא שהגמ' הקשתה עליו מברייתא, ואם כן אין זה פשיטא שפטור².

ואכן, מצינו שהראשונים הולכים בשתי דרכים אחרות ביישוב קושי זה. הרמב"ן כתב: "ומיהו לפום תירוצא דמסקנא דאוקימנא דעביד למירמא אימתא אינשי ביתיה תרוייהו ר' יהודה נינהו, ומתני' בדלא רמי אימתא וברייתא בדרמי אימתא".

הכרחית לצורך המצוה, ולכן נחשב למתקן בקריעה, ר' להלן פסקה ד'.

2. וכוונת התוס' היא שלדעת סתמא דגמ', שחלקה על ר' אבין, הרבר פשוט שמקלקל הוא, ולכן לא רצתה להעמיד בזה את המשנה.

וכן כתבו הרשב"א, הריטב"א והר"ן. ורצונם לומר, שאף על פי שהגמ' לא אמרה כן בפירוש – זוהי כוונתה, שלמסקנה אין צורך להעמיד את המש' והברייתא במחלוקת התנאים, אלא יש להעמידן בעניינים שונים. להלן פסקה ג' נראה שיש סיבה נוספת, מלבד קושיית התוס', שגרמה לרמב"ן וסיעתו להבין כך.

ב. מחלוקת הראשונים ב"עושה נחת רוח ליצרו"

מדברי הרמב"ם עולה שיישב את קושיית התוס' בכיוון ההפוך, והוא: באמת אי אפשר לחלק בין קורע למירמא אימתא או לא, וזאת משום שסברתו של ר' אבין שהעושה נחת רוח ליצרו נקרא מתקן קיימת גם למסקנה. ראינו בסוגיה הקודמת שהרמב"ם פסק כר' יהודה שמשאצל"ג חייב עליה (הל' שבת א, ז). ולגבי מלאכת קורע כתב (י, י): "הקורע בחמתו, או על מת שהוא חייב לקרוע עליו, חייב, מפני שמיישב את דעתו בדבר זה וינוח יצרו, והואיל וחמתו שוככת בדבר זה הרי הוא כמתקן וחייב". וכן לגבי חובל פסק (ת, ת) שהחובל בחבירו אף על פי שהתכוון להזיק חייב, משום ש"שככה חמתו והרי הוא כמתקן" (וכתב כן שוב יב, א ושלישית בהל' חובל ומזיק ד, ז-ח). וכן בפיהמ"ש על משנתנו: "ואומרו הקורע בחמתו פטור – דברים דחויים, וההלכה שהקורע בחמתו או על מת שחייב עליו קריעה חייב. ואמנם נעשה הקורע בחמתו ועל מתו חייב, מפני שהוא משכך חמתו ומיישב נפשו באותה הקריעה, והרי הוא כמתקן"³. וחזר על הדברים בפיהמ"ש לב"ק ת, ה. ה'מגיד משנה הביא את השגת הראב"ד על הרמב"ם ת, ח (ר' מהדורות פרנקל ו"יד פשוטה"), וז"ל: "הרי אפילו קריעת בגדיו אם לא להטיל אימה על אנשי ביתו קראוהו עובד עבודה זרה, וכל שכן חובל בחבירו לנקימה", כלומר: ואין זה אלא מקלקל. וחזר הראב"ד לדחות את דברי הרמב"ם שם יב, א. ומתוך ה'מגיד משנה', שהרמב"ם הבין כי הקושיה "וכהאי גוונא מי שרי" אינה על דינו של ר' אבין שהעושה נחת רוח ליצרו נחשב מתקן וחייב בשבת, אלא זוהי תמיהה על הברייתא שלא אמרה "ודבר זה אף בחול אסור", כמו שאמרו למשל בדף צד: ע"ש. יתר על כן, הברייתא שנתה את הקורע בחמתו יחד עם הקורע על מתו, ומשמע שכמו שהאחרון מותר בחול כך גם הראשון. על כך הקשו "וכה"ג מי שרי", ותירצו שיש קריעה כזו שהיא מותרת בחול, אבל באמת גם הקורע לשכך את יצרו חייב לענין שבת.

והנה ה'מגיד משנה' לא הביא את פיי רבנו חננאל לסוגיה, אך מצאנו בפ"י ר"ח

3. ובטיוטת פיהמ"ש בכתב ידו של הרמב"ם (מהד' הופקינס, עמ' 68), כתוב על משנה זו (תרגומנו): "אלו דברים מבוארים", ותו לא. וסיבת החזרה היא, שבתחילה נמשך הרמב"ם אחר הגאונים שפסקו כר' שמעון במשאצל"ג, ולפי זה הלכה כסתם משנה זו שהקורע בחמתו ועל מתו פטור, ואחר כך חזר לפסוק כר' יהודה, ולכן כתב שהמש' דחוייה מההלכה, ע' סוגיית משאצל"ג פסקה י"א.

שהקדמונים נחלקו בדבר זה במפורש. וז"ל רבנו חננאל: "ואקשינן וכי האי גוונא מי מחייב, והתניא הקורע בגדיו בחמתו וכן המשבר כליו וכן המפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה... ופרקינן לא עביד בכעסיה הכי אלא מראה עצמו כועס להטיל אימה אינשי ביתיה. ואית מן רבנן דטעו ותמהו היכי מקשינן וכי האי גוונא מי מחייב והא כעובד עבודה זרה חשיב, אטו עובד עבודה זרה והעושה דברים מכוערים מותר, ושנייהא לקושיא וגרסו מסבריהון וכי האי גוונא מי שרי והתניא רשב"א אומר וכו'. ואהדרין להו ואיסורא מי הוי קשיא למ"ד מתקן וחייב הוא ולא מיתוסף בו איסורא אחרינא⁴. אלא לישנא דייקא הכי היא, וכה"ג מי מחייב, דכיון דאמר רבין מתקן הוא משום דעביד נחת רוח ליצרו ומשום הכי מחייב ר' יהודה על משאצ"ג אקשינן עליה האי תיקונא הוא, אדרבה האי קלקולא רבה הוא, משום דמגרה יצרו בעצמו ומקלקל הוא, ולא שמעינן לר' יהודה במקלקל דחייב. [ו]נדרחה ר' אבין ובטיל פירווקיה לגמרי, ואוקימנא לא מחייב ר' יהודה בהא אלא משום דקא עביד למירמא אימתא אינשי ביתיה... דכל כי האי גוונא תיקונא הוא ולא קלקולא".

נראה איפוא כי אותם רבנן שמביא ר"ח סברו, שזה שהקורע עושה איסור אינו משנה את עובדת היותו מתקן לגבי יצרו, ועליו להתחייב משום שבת גם אם יש במעשהו איסור מכוער השקול כעבודה זרה ("אטו עובד עבודה זרה והעושה דברים מכוערים מותר?", "פי': לענין שבת). ולפיכך גרסו בגמ' כלפינו "מי שרי", ושאלה צדדית היא, ותירוצו של ר' אבין במקומו עומד, וכמו שפירש ה'מגיד משנה' את דעת הרמב"ם. אך ר"ח סבר שהפירוש בגמ' הוא שאם יש במעשה איסור – אין הוא נחשב למתקן, אלא למקלקל, וגרס "מי מחייב", כלומר: לענין שבת. ולכאורה יש ראייה גדולה לפירוש הקדמונים והרמב"ם, שהקושיה היא קושיה צדדית, "מי שרי", ואינה באה לבטל את עצם קביעתו של ר' אבין שהעושה נחת רוח ליצרו מתקן הוא. שהרי מיד בסמוך לברייתא מפרש ר' אבין בעצמו את דברי הברייתא "המקורע בגדיו בחמתו וכו' יהא בעיניך כעובד עבודה זרה" ואומר: "א"ר אבין מאי קראה לא יהיה כך אל זר" וכו'. והגמ' הרי לא הקשתה על התירוץ של ר' אבין בלשון: "ומי אמר ר' אבין הכי" וכו', ולא הזכירה שר' אבין חזר בו מתירוצו, ועל כרחק שהגמ' הבינה שלמרות שהכועס הוא כעובד ע"ז, מכל מקום מתקן הוא לענין מלאכת שבת, והקושיה היתה רק: "וכה"ג מי שרי", אפילו בחול.

4. נראה שפירוש המשפט "ואהדרין להו ואיסורא" וכו' הוא: והשבנו לאותם רבנן, איזו קושיה היא זו "מי שרי", הלא מדובר פה בעבריין המתלל שבת, ואילו היה מתקן גמור בקריעה, ולא את יצרו, כך שלא היה בו שום איסור נוסף על איסור שבת, וכי היה מקום לשאול "מי שרי"? ולא נחת לדברי ה'מגיד משנה' שהיה לברייתא לומר ודבר זה אפילו בחול אסור. ובמהדורת ר"ח החדשה שמו פסיק אחרי 'מי הוי', והוא מיותר, וכן פירוש המהדיר שם הערה 44 תמוה לענ"ד. ע"ש.

אך ראיה זו מתבטלת לפי גירסת הרי"ף והרא"ש: "א"ר יוחנן מאי קראה", ולא ר' אבין, וכ"ה בכי"מ, ע' דקדוקי סופרים, ובכ"י אחר המובא שם הגירסה היא: "א"ר חנין". [ובדוחק יש ליישב גם את גירסתנו לפי ר"ח, ולומר שמשמעות קושיית הגמ' היא שהברייתא אינה עולה בקנה אחד עם תירוצו של ר' אבין, וממילא דבריו של ר' אבין על הברייתא סותרים את תירוצו, וצריך לומר שחזר בו מתירוצו מכח הברייתא].

ניגש עכשיו להמשך הסוגיה, העוסק בענין מקלקל בחבורה ובהבערה, שבו מתחבטים כל הראשונים.

פרק שני: "חוץ מחובל ומבעיר"

ג. מקור מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון במקלקל בחבורה

על המש' (קה:): "וכל המקלקלין פטורין", אומרת הגמ' (קו.): "תני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר. אמר ליה פוק תני לברא, חובל ומבעיר אינה משנה, ואם תמצי לומר משנה, חובל בצריך לכלבו מבעיר בצריך לאפרו. והאנן תנן כל המקלקלין פטורין. מתניתין ר' יהודה, ברייתא ר' שמעון. מאי טעמיה דר' שמעון, מדאיצטריך קרא למישרא מילה הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה לגבי בת כהן שמע מינה מבעיר בעלמא חייב. ור' יהודה, התם מתקן הוא, כדרב אשי, דאמר רב אשי מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי, מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סמנין".

שאלה ראשונית הנשאלת בלימוד הסוגיה היא: מדוע תולה הגמ' את המחלוקת בין המשנה לברייתא, האם חובל ומבעיר יצאו מכלל כל המקלקלין או לא, בדעות ר' יהודה ור' שמעון? היכן מצינו שר' יהודה ור' שמעון נחלקו בדבר זה? גם בכתובות ה: נוקטת הגמ' בפשטות שר' יהודה ור' שמעון נחלקו במקלקל בחבורה (=חובל), אבל גם שם אין מקור לקביעה זו. לשאלה זו התייחסו גאונים וראשונים. כתב רבנו חננאל: "ואהדרינן, מתניתין ר' יהודה דאמר מקלקל בחבורה פטור, וברייתא ר' שמעון דאמר מקלקל בחבורה חייב. ואל תתמה דרישא דמתניתין כר' שמעון במשאצ"ג (פי': שהרי את הקורע בחמתו העמידה הגמ' לעיל שפטור משום משאצ"ג כר' שמעון, כנ"ל פסקה א') וסיפא כר' יהודה במקלקל בחבורה, דבהא סבר לה כמר ובהא סבר לה כמר. ומילתא דמקלקל בחבורה דקאמרי פלוגתא דר' יהודה ור' שמעון היא, לא ברירה לן עיקר פלוגתייהו דא היכי ניהי, ומתניתא דמפרשא במקלקל בחבורה ר' יהודה פוטר ור' שמעון מחייב לא שמיע לן, אלא מגמרא בל תוד הוא דשמעינן ליה". כפי שנראה לקמן, מקור הדברים הוא

כפירוש רב האי גאון.

כתב רכנו ניסים (גאון) בספר 'המפתח': "אבל דבריהם מתני' ר' יהודה היא דאמר מקלקל בחבורה פטור, וברייתא ר' שמעון דאמר מקלקל בחבורה חייב, (ו)לא אשכחית עיקר פלוגתא ולא ידעינן לה. אבל אדוננו האיי גאון כתב בפירוש זה הפרק כזה הענין, והא מילתא דמקלקל בחבורה דקאמרינן פלוגתא דר' יהודה ור' שמעון היא, עדיין לא ידעינן פלוגתייהו היכא ניהי, ומתניתא דמפרש בה ר' יהודה ור' שמעון במקלקל בחבורה לא שמיע לנא, אלא מגמרא ידעינן דפלוגתא דר' יהודה ור' שמעון היא".

הביטוי "אלא מגמרא ידעינן דפלוגתא דר' יהודה ור' שמעון היא", יכול להתפרש בשתי משמעויות: א. אנו יודעים דבר זה רק מסוגיות הגמרא שאמרו כן. ב. האמוראים ידעו זאת מ"גמרא", כלומר ממסורת שבעל פה (מובן ששתי המשמעויות אינן סותרות זו את זו). את המשמעות השניה מוצאים אנו בדברי התוס', שכתבו (קו. סד"ה מה): "וצריך לומר דהך פלוגתא דמקלקל בחבורה קבלה היתה בידם". והרמב"ם כתב בתשובה (מהד' בלאו, סי' ש"א): "ועיקר מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון אינה מצויה אצלנו בכל התלמוד ולא בתוספתא ולא בספרא ולא בספרי, ונראים לי הדברים שמחלוקתם בדבר זה באותן הברייתות שלא נכתבו⁵, כגון מתניתא דבר קפרא ור' הושעיא וחבריהם. וכבר נשאלה שאלה לרבינו האיי גאון וצ"ל על עיקר מחלוקתם, ואמר שאינה ידועה, וכך כתב רבינו ניסים וצ"ל בכתב המפתח. אבל ודאי הרי נתברר לך שהן חולקין ר' יהודה [ור' שמעון] במקלקל, דר' יהודה פוטר בחובל דרך קלקול ור' שמעון מחייב". כלומר: הרמב"ם הניח שלא היתה זו סתם מסורת בעל פה שר' יהודה ור' שמעון נחלקו בדבר, אלא היתה ברייתא מנוסחת שבה פורשה מחלוקת זו, אלא שברייתא זו לא הגיעה לידינו. והתוס' בסנהדרין (פד: ד"ה מאן) כרכו את שתי הדרכים וכתבו: "ופלוגתא דמקלקל בחבורה דר' יהודה ור' שמעון קים ליה להש"ס, או בקבלה, או שמא ברייתא שנויה בשום מקום"⁶.

5. לכאורה כוונת הרמב"ם בביטוי "שלא נכתבו" לכך שלא הועתקו בעתקים רבים ולפיכך לא הגיעו לידינו, אבל בר קפרא ור' אושעיא עצמם שחיברו ברייתות אלה, אכן כתבו אותן; שכן בהקדמת 'משנה תורה' הרמב"ם מספר על "חיבור" המשנה וכתבתי בה בימי רבי, וגם בדברו על שאר ספרי תו"ל, כולל הברייתות של בר קפרא ור' אושעיא, הוא משתמש בלשון "חיברו" (כידוע, היו שתי שיטות, לפי שתי נוסחאות באיגרת רב שרירא גאון, בשאלת זמן כתיבת המשנה בספר, ע' במהד' לוינ' עמ' 18, 36). אך אולי "חיברו" בלבד משמעו רק סידור הספר בעל פה, והכתיבה יוחסה על ידי הרמב"ם רק למשנה. לפי האפשרות השניה ייתכן שהרמב"ם הבין בדברי רה"ג שהיתה ידועה לאמוראים מ"גמרא", כלומר בעל פה, ולפי האפשרות הראשונה אפשר שהבינם במשמעות הראשונה הנ"ל בפנים, דהיינו שלנו נודע מהגמרא שלפני האמוראים היתה ברייתא כתובה כזאת.

6. מסתבר שאין כוונת התוס' לכך שיש ברייתא כזו בשום מקום לפנינו, אלא שהיתה ברייתא כזו

מכל מקום, בדברי רבנו חננאל מפורש שהתנא של משנתנו סבר במשאצ"ג כר' שמעון ובמקלקל בחבורה כר' יהודה, כך שברור שלדעתו המחלוקת הללו אינן תלויות זו בזו.

בניגוד לשיטת גאונים וראשונים זו עומדת שיטת רש"י, שהתלכט אף הוא בשאלה מה המקור לקביעה שר' יהודה ור' שמעון נחלקו במקלקל בחבורה, וכתב: "מתני' ר' יהודה – דאית ליה מקלקל בחבורה פטור, ולא איתפרש היכא. ולי? נראה מתני' ר' יהודה היא דאמר משאצ"ג חייב עליה, הלכך תיובא דחובל בצריך לכלבו ומבעיר בצריך לאפרו משכחת לה, דאף על פי דמקלקל הוא אצל מלאכה עצמה, מתקן הוא אצל אחרים, ולר' יהודה כי האי גוונא מלאכה הוא משום תיקון אחרים, אבל מקלקל ואינו מתקן פטור. ואף על גב דרישא דמתני' אוקימנא כר' שמעון דקתני קורע על מתו פטור, סיפא ר' יהודה. וברייתא ר' שמעון היא – דאמר משאצ"ג פטור עליה, הלכך אין לך חובל ומבעיר שאין מקלקל, ואפילו מבעיר עצים לקדירתו מקלקל הוא אצל עצים, ומה שהוא מתקן אצל אחרים לר' שמעון לא חשיב, דהא משאצ"ג היא, אלא משום דמקלקל בתבלה ובהבערה חייב, כדיליף לקמיה".

רש"י טוען איפוא כי מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון במקלקל בחבורה והבערה נובעת ממחלוקתם במשאצ"ג, כי מטבען של מלאכות אלו שהן מקלקלות בגוף הדבר שבו הן נעשות, ותיקונן הוא בדבר אחר, ואם משאצ"ג חייב עליה – אזי אפשר לראות בזה תיקון, הואיל והעשייה לצורך דבר אחר אף היא מחייבת, אבל אם משאצ"ג פטור עליה – החיוב צריך להיות בגלל תיקון גוף הדבר שהוא עוסק בו, וכאן אין תיקון בגוף הדבר, ועל כרחק שבמלאכות אלה התורה חייבה אף במקלקל.

ד. קשיים בשיטת רש"י

על פירוש רש"י עולות מיד שתי שאלות:

- א. מדוע מסיקה הגמ' ממילה ובת כהן שהתורה חידשה בחובל ומבעיר שמקלקל חייב בהן, אולי חידוש התורה הוא שעל משאצ"ג חייב בהן?
- ב. מדוע צריך ר' שמעון ללמוד ממילה ובת כהן, והלא הוא יכול ללמוד זאת מעצם העובדה שחובל ומבעיר מלאכות הן וחייבים עליהן⁸, שהרי לפי רש"י בכל

לפני האמוראים, וכמ"ש הרמב"ם. ו"בקבלה" פירושו שלא היתה ברייתא מנוסחת, אלא היתה מסורת בעל פה שר' יהודה ור' שמעון נחלקו בדבר. את דברי רה"ג יוכלו התוס' להבין לפי אחת מהדרכים הנ"ל.

7. בתוס' הרא"ש כתב שמכאן ואילך אינו מצוי בכל הנוסחאות, אלא "יש פירושים שהוגה בהם" וכו'. אולם ראשונים רבים הביאו את הדברים בשם רש"י.

8. הרש"ש (קו. ד"ה רש"י) מקשה קושיה זו, ורומז שעל פי גירסת התוס' בדה"צ צו: (ד"ה ולרבי)

חובל ומבעיר יש קלקול בגוף הדבר ותיקון בדבר אחר? וי"ל ששתי שאלות אלו מתורצות האחת בחברתה: מעצם העובדה שחובל ומבעיר חייבים, לא היינו יודעים עדיין שמקלקל חייב בהם, כי היינו אומרים שרק על משאצ"ג חייב בהם, והשימוש בבהמה הנשחטת או בחוס האש, שהוא "תיקון אצל אחרים", הוא המחייב. אבל אחרי שגילתה התורה שגם החובל לשם מצות מילה היה צריך להיות חייב, וכן המבעיר לשם מצות שריפה חייב, אף על פי שאין בהם תיקון אצל אחרים מלבד המצוה – ומצוה לר' שמעון אינה נחשבת תיקון, ר' להלן – הרי שמקלקל בחבורה והבערה חייב.

קושיה אחרת על פירש"י עולה מדברי הראב"ד⁹ בחידושינו לכבא קמא לד:, שם מופיע חלק מסוגייתנו, והיא: מאי שנא בחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה שר' יהודה פוטר משום מקלקל (עג:): אף על פי שיש לו תיקון בדבר אחר (דהיינו בעפר), ובחובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו הוא מחייב בגלל התיקון בדבר אחר? ונראה שרש"י יענה על קושיה זו, שבחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה – הגומא, שהיא המגדירה את מלאכת חופר, אינה דרושה לו כלל, וכעפר תחוח היה יכול להרים שכבת עפר מבלי שתיווצר גומא¹⁰. נמצא שהגומא שנוצרה היא קלקול הקרקע. אבל במבעיר עצים לצורך אש או לצורך אפר, ובחובל לצורך הכשר או הדם, אי אפשר להשיג את התיקון בדבר האחר אלא על ידי המלאכה, ולכן נחשב למתקן. ר' על כך להלן פסקה ח'.

שאלה שמעורר רש"י בעצמו היא השאלה שהעלה גם ר"ח: היאך מעמידה הגמ' את המשנה כר' יהודה, והלא הרישא הועמדה לעיל (קה:): כר' שמעון? גם התשובה

"הך דהוות במשכן חשיבא קרי לה אב", וי"ל שבאמת מעצם העובדה שחובל ומבעיר היו במשכן עדיין אין לדעת האם חייבים עליהן או לא. אך עדיין קשה, כי לפחות לגבי הבערה יש לנו פסוק מפורש, "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת". וי"ל קצת בדוחק שהגמ' באומרה "מדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן" מתכוונת לעצם איסור הבערת אש בשבת הנלמד מהפסוק הנ"ל, שממנו למדו ביבמות ו: גם את איסור הבערת בת כהן, מלשון "בכל מושבותיכם" המוסבת על בית דין, ע"ש. ומדברי הריטב"א, בהציעו את שיטת רש"י, נראה שתירץ באופן זה, שכן כתב: "מדאיצטריך רחמנא למישרי מילה בשבת ולמיסר הבערת בת כהן מכלל דמלאכות ניהו, דאי מבעיר בעלמא פטור אמאי אסר רחמנא הבערת בת כהן, וכי מפני שהבערתה מצוה גריעא דלא למידחי שבת" (וע' ריטב"א בדף צו: שהביא את גירסת התוס' הנ"ל).

9. הראב"ד אינו מזכיר את רש"י, אך דבריו שם: "יש מפרשים שאף על פי שהוא מקלקל לענין דבר אחר" (אולי צ"ל: שאף על פי שהוא מקלקל בגופו מתקן הוא לענין דבר אחר) – יכולים לרמוז לפירש"י, ע"ש.

10. ויש להבין שלמרות זאת החופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה נחשב למשאצ"ג, דהיינו לחופר בשביל מטרה אחרת, ולא לדשא"מ בפסיק רישיה, דהיינו ללוקח עפר ואגב כך נגרמת הפירה (ונפקא מינה שלשיטת הערוך) הוא פטור אבל אסור אף על פי שלא ניחא לו בגומא, ע' סוגיית פס"ד פסקה ג'). כי בעפר שאינו תחוח עליו לעשות מעשה חפירה בידים כרי שיהיה לו עפר.

שעונה רש"י היא היא תשובת ר"ח: רישא ר' שמעון וסיפא ר' יהודה. אולם, לשיטת רש"י תשובה זו קשה מאד, שכן לשיטתו שאלות משאצל"ג ומקלקל בחבורה תלויות זו בזו, דהיינו שהפוטר במשאצל"ג מחייב במקלקל בחבורה והבערה, והמחייב במשאצל"ג פוטר במקלקל בחבורה והבערה, ואם כן איך ייתכן שהמשפט "הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלין פטורין" – ראשו כר' שמעון, הסובר משאצל"ג פטור, וסופו כר' יהודה, הפוטר מקלקל אף בחובל ומבעיר? והרז"ה ב'מאור' (לח.), ההולך בדרך הקרובה לדרכו של רש"י (ר' להלן פסקה י"א), כתב על כך: "בעל כרחך רישא ר' שמעון וסיפא ר' יהודה, ותברא מי ששנה זו לא שנה זו". לעומת זאת לשיטת ר"ח, לפיה השאלות של משאצל"ג ומקלקל בחבורה אינן תלויות זו בזו, כנ"ל, אין כאן קושי כזה, כי לדבריו המש' דברי תנא אחד היא, הסובר במשאצל"ג כר' שמעון ובמקלקל בחבורה כר' יהודה.

והרמב"ן כתב: "ור"ח ורש"י ז"ל שניהן כתבו רישא ר' שמעון וסיפא ר' יהודה, ואינו מחוור לי, דהא חד בבא היא". וכ"כ הרשב"א. ומה שכרכו את ר"ח ורש"י צ"ע, כי כאמור לשיטת ר"ח אין כאן אותו הקושי שיש לשיטת רש"י. והרמב"ן והרשב"א עצמם סוברים, לשיטתם הנ"ל פסקה א', שאין זו רישא כחד וסיפא כחד, אלא למסקנת הגמ' גם הרישא של המש' מועמדת כר' יהודה, ובקורע שלא למירמא אימתא. וזוהי עוד סיבה להבין כך את הגמ', כמו שהזכרנו שם.

ה. האם צורך מצוה נחשב תיקון?

לשון הגמ' בהטעמת מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון: "מאי טעמיה דר' שמעון, מדאיצטריך קרא למישרא מילה הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן שמע מינה מבעיר בעלמא חייב. ור' יהודה, התם מתקן הוא, כדרב אשי דאמר רב אשי מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי, מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סמנין". לפי האמור לעיל, לשיטת רש"י יש להבין את הדברים כך: צורך המצוה שבמילה ובהבערת בת כהן הוא משאצל"ג, כמו שכתב רש"י בענין קורע על מתו ומוציא את המת לקוברו, ולדעת ר' שמעון משאצל"ג פטור עליה. יתר על כן, צורך המצוה גם אינו נחשב לתיקון לדעת ר' שמעון, כך שלא נוכל לומר שהתורה גילתה לגבי חובל של מילה והבערה של בת כהן – שמצד עצמם הם קלקול: חבלה בגוף או הבערת אש לצורך חבלה – שחייבים בהם על משאצל"ג, שהרי הצורך שאינו לגופה, צורך המצוה, אינו מספיק להוציאו מכלל מקלקל. אלא על כרחך שהתורה גילתה שבחובל ומבעיר מקלקל חייב. ולכאורה בטעמו של ר' יהודה צריך לומר שהוא מחשיב את צורך המצוה לתיקון, ומשום כך הוא אומר שאין בחובל ומבעיר שום חידוש, כי התיקון של מצוה הוא אמנם בגדר אינו צריך לגופה, אך משאצל"ג חייב עליה (ואינו דומה לחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה

שנחשב מקלקל, כנ"ל). והתורה הוצרכה לגלות שמילה בשבת מותרת, ובבת כהן באמת לא הוצרכה לאסור, אלא שאלמלא אסרה היינו אומרים שמיתת ב"ד דוחה שבת בק"ו, כמ"ש הגמ' ביבמות ו: (כ"כ הרשב"א כאן).

אבל הנה רש"י כתב בפירוש דעת ר' יהודה: "מה לי מתקן כלי – הא נמי מתקן גברא הוא ויש מלאכה בתיקון זה. בישול פתילה – שהוא מדליק פתילה של אבר... וחייב על הבישול, שאינו מקלקל האבר בבישולו אלא מתקן וצורף". ואם בדוגמא הראשונה עוד אפשר להבין ש"מתקן גברא" היינו משום שמצות מילת האדם היא תיקון, בדוגמא השניה רש"י מדבר על התיקון הפיסי שכבישול הפתילה. והתוס' (ד"ה מה) אכן הקשו על דברי רש"י בדוגמא השניה: הלא הגמ' ביבמות לומדת מהפסוק "לא תבערו אש" וכו' שכל הריגת חייבי מיתות בית דין אסורה בשבת, ולא דוקא שריפת בת כהן, ו"אי היינו טעמא דר' יהודה – שאר מיתות בית דין דלא דחו שבת מנלן, כיון דלא שייך בהו תיקון, דהבערה לא אסרה תורה אלא משום תיקון פתילה. ועוד, שריפת בת כהן גופה מנלן דלא דחינן היכא דתיקן הפתילה מאתמול". ופירש ר"י, שדברי רב אשי "מה לי לתקן מילה... מה לי לבשל פתילה..." פירושם שהמילה ובישול הפתילה אף הם נחשבים לתיקון לדעת ר' יהודה, בגלל המצוה. ולדעת התוס' אין זה משום שר' יהודה מחייב במשאצ"ג, כי לשיטתם צורך מצוה נחשב צריכה לגופה, כנ"ל פסקה א', אלא ר' יהודה ור' שמעון נחלקו האם המצוה נחשבת לתיקון או לא.

ורש"י, הסובר שצורך מצוה נחשב למשאצ"ג, היה יכול לפרש שלר' יהודה המצוה נחשבת לתיקון, וחייב משום משאצ"ג, כמו בקורע על מתו. ומצינו שכך כתב הרמב"ן¹¹ לפי שיטת רש"י: "והא דאמרין בטעמא דר' יהודה מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי, לפי ענינו ודברי רש"י ז"ל צריך לומר דהכי פירושו, מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי, כיון שהתורה פסלה בנו ערלה, הרי זה תיקון במצוה, מה לי לבשל סממנין מה לי לבשל פתילה, הרי אנו צריכים לבישול זה לשם מצוה"¹². אך לכאורה דברי רש"י עצמו בענין בישול פתילה אינם מורים כן. והרשב"א כתב שמה שפירש רש"י שהבישול מתקן את האבר – לרבותא בעלמא נקט זאת, ובאמת יכול היה לומר שעצם הריגת החייב מיתה היא תיקון, וממילא כל הנעשה לצורך זה הוא בכלל התיקון. וכך כתב הרז"ה, שהבין את "מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סמנין" כרש"י: "ולא היה ר' יהודה צריך לטעם שאמרו בגמ' מה לי בישול פתילה מה לי בישול סמנין, כי די לנו בתיקון שלנו, כביעור עושה הרע מישראל [ו] כמוציא את המת לקבורו, אלא כמוסיף טעם הוא, ואידי דאמר

11. במהד' הרש"ר: עמ' ס"ג; במהד' מכון מערכא: עמ' צ"ה.

12. על השאלה האם קיום מחלוקת "חיצונית" בין ר' יהודה לר' שמעון, האם מצוה נחשבת לתיקון או לא, אינו מערער את כל ההסבר של רש"י שהמחלוקת במקלקל בחבורה נובעת מהמחלוקת במשאצ"ג – ר' להלן סוף פסקה י"ג.

מה לי תיקון גברא מה לי תיקון כלי, נקיט נמי מה לי בישול פתילה מה לי בישול סמנין".

הביטוי "תיקון שלנו" שכתב הרז"ה, פורש על ידו לפני כן: "וסבירא ליה לר' יהודה כל המלאכות כולן כשם שחייב עליהן לצורך גופן כך חייב עליהן שלא לצורך גופן, כל זמן שהוא מתקן ולא מקלקל, הילכך האי דאיצטריך רחמנא למישרא מילה, אף על פי שהוא דוחה הערלה מן הבשר והיא משאצל"ג, כמוציא את המת לקוברו ומוציא כזית מן הנבילה וכעדשה מן השרץ ומשמשי ע"ז כל שהן, שאין כוונתו אלא לדחותן מעליו, כיון שיש תיקון האיש בכך, דמה לי תיקון גברא מה לי תיקון כלי, מתקן הוא, ומשאצל"ג כי האי גוונא בשבת חייב עליה, ומשום הכי איצטריך רחמנא למישרא מילה בשבת. ו(אין) הכי נמי גבי הבערה דבת כהן, אף על פי שאין כוונתו בהבערה אלא לדחותה ולבער אותה מן הכלל, כדכתיב ובערת הרע מקרבך, והוא לה משאצל"ג, כיון שיש לנו תיקון בדבר, הרי הוא כמוציא כזית נבילה וכעדשה מן השרץ, וכי האי גוונא בשבת חייב, ומשום הכי אסר רחמנא הבערה גבי בת כהן".

לכאורה אפשר להבין את ה"תיקון שלנו" במילה ובכת כהן כתיקון המצוה, כמו שכתב הרמב"ן, אולם מהמשך דברי הרז"ה, ר' להלן פסקה י"א, וכן מדברי הרשב"א כאן ובב"ק לד.: עולה שאין הם מתכוונים לעצם המצוה, אלא לכך שהמל מתקן את הנימול שיוכל מעתה לאכול בקדשים (וכמו שכתבו התוס' שהקורע על מתו מכשיר את הבגד ללבישה, כנ"ל פסקה א'), ובהבערת בת כהן מתקנים את העדה, שמבערים ממנה את עושה הרע, והמוציא את המת לקוברו מתקן את הבית מהטומאה, כמו המוציא כזית מן הנבילה וכעדשה מן השרץ, ובכך מאפשר שימוש יותר נוח בבית.

יש לשים לב לכך שהרז"ה והרשב"א מדגישים שבמוציא את המת, או את הנבילה ואת השרץ, יש תיקון לאדם בכך שהוא מסלק את הטומאה (במיוחד ברור הדבר בלשון הרשב"א, ע"ש). ולכאורה למה הוצרכו לכך, והלא הוצאה אינה פעולה של קלקול כמו חבורה והבערה, ואף אם בה שום תיקון צריך להיות חייב עליה לר' יהודה. ונראה שיש ללמוד מכאן שלדעת הרז"ה והרשב"א מלאכה הנעשית ללא שום תועלת, כהוצאה והכנסה של חפצים בלי שום תכלית, אף שאין בה קלקול, הריהי כמקלקל, ואינה מלאכת מחשבת אף לר' יהודה. ע' בספר 'נתיבות שלום' סי' כ"ד שהביא מכמה אחרונים שכתבו כן מדעתם, ונראה להביא להם מקור מדברי הרז"ה והרשב"א הללו¹³. אמנם, בסוגיית משאצל"ג פסקה ז' ראינו שלשיטת הרמב"ם העושה מלאכה שלא לצורך כלל הרי זו משאצל"ג, ולר' יהודה חייב, "הואיל ונתכוון לצוד וצד" (הל' שבת י, כא).

13. וייתכן שיש מקור לדבריהם גם בשו"ת מהרי"ק (השלם) סי' קל"ז, במה שכתב בענין "קטול אספסתא ושדי לנהרא", ע"ש, ודבריו צריכים עיון.

1. במה נחלקו ר' אבהו ור' יוחנן?

שאלה חשובה להבנת סוגייתנו היא: במה נחלקו ר' אבהו ור' יוחנן? האם נחלקו במחלוקת ר' שמעון ור' יהודה במקלקל בחבורה, או שמא מחלוקתם היא בהבנת דעת המחייב במקלקל בחבורה והבערה, כלומר שנחלקו אליבא דר' שמעון? התוס' כתבו בשם רשב"ם, שהאמוראים נחלקו במחלוקת התנאים: ר' אבהו סבר כר' שמעון שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב, ור' יוחנן סבר כר' יהודה, שגם בחבורה ובהבערה מקלקל פטור, ורק בצריך לכלבו ולאפרו חייב, כי אז הוא נחשב מתקן. והקשו על כך התוס': "וקשה, דאם כן אמאי אמר ליה פוק תני לברא, דאטו משום דסבירא ליה כר' יהודה מאן דתנא כר' שמעון משתקינן ליה, דכי האי גוונא פריך בפ"ק דחולין (ח.)." ופירשו התוס', וכן הרא"ש בתוספותיו, שמחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן היא אליבא דר' שמעון, הסובר שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב: לר' אבהו ר' שמעון מחייב גם בלא שום תיקון, ולר' יוחנן ר' שמעון מחייב רק אם היה "קצת תיקון", כגון שצריך לכלבו ולאפרו, שאינו נחשב תיקון גמור, ולפיכך ר' יהודה פוטר בו, כי אין דרך לחבול בשביל דם ולשרוף בשביל אפר, אבל מכל מקום יש בו תועלת כל שהיא. ושורש מחלוקתם הוא האם צורך המצוה במילה ובבת כהן אינו נחשב לדעת ר' שמעון תיקון כלל (ר' אבהו), או שהוא נחשב ל"קצת תיקון" (ר' יוחנן).

[בשם ר"ת כתבו התוס' שצריך לכלבו ולאפרו אינו נחשב לתיקון גמור "לפי שאין התיקון בא באותה שעה אלא לאחר מכאן, דלאחר שנעשית חבורה בא הדם ולאחר שכלתה ההבערה בא האפר", וכן במילה ובבת כהן "בשעת חבורה והבערה אינה באה הכשר מצוה עד הגמר" (קה: ד"ה הא). וכך כתב הראב"ה (ח"א סי' קצ"ד, עמ' 232). ועל דעת הרשב"ם, שהראב"ה מביאה בשם "יש מפרשים", הוא מקשה מהגמ' בבבא קמא (לד:) הנ"ל: מה הקשו על ר' יוחנן "תנן שורו שהדליק את הגדיש בשבת חייב והוא שהדליק את הגדיש בשבת פטור, וקתני הוא דומיא דשורו, מה שורו דלא קבעי ליה אף הוא נמי דלא קבעי ליה, וקתני פטור מפני שהוא נדון בנפשו" – נתרץ שהמש' כר' שמעון, ור' יוחנן אמר כר' יהודה. והרשב"ם יוכל לענות שהגמ' תירצה תירוץ אחר (ע"ש) כי העדיפה להעמיד את המש' כר' יהודה, משום שהלכה כמותו לדעת ר' יוחנן].

וכתבו התוס' (ד"ה חוץ) שמדברי רש"י משמע שדעתו כרשב"ם, שר' אבהו ור' יוחנן נחלקו במחלוקת התנאים. ונראה שאפשר ללמוד זאת משתי נקודות בדברי רש"י:

א. קודם כל, מזה שרש"י כתב שהפיתרון של חובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו שהציע ר' יוחנן, מועיל רק לפי ר' יהודה, הסובר שגם תיקון בדבר אחר הוא תיקון, כי משאצל"ג חייב עליה, ועל כרחק איפוא שר' יוחנן סובר כר' יהודה.

ב. עוד נראה לדייק, שלפי התוס' הקושיה "והאנן תנן כל המקלקלין פטורין", והתירוץ "מתניתין ר' יהודה", הם גם לר' אבהו וגם לר' יוחנן, שהרי שניהם דיברו אליבא דר' שמעון הסובר שחובל ומבעיר יצאו מכלל כל המקלקלין וחייבין (אלא שלר' יוחנן צריך קצת תיקון), ועל שניהם קשה מהמשנה הסותמת שכל המקלקלין פטורין. אבל לפירוש רשב"ם, שר' יוחנן סובר כר' יהודה שחובל ומבעיר אינם שונים משאר המלאכות, וצריך לכלבו ולאפרו אינו נחשב למקלקל, יוצא שהקושיה "והאנן תנן כל המקלקלין פטורין" היא רק על ר' אבהו, שהרי המש' מתאימה לדברי ר' יוחנן. ומצינו שרש"י אכן כתב (בד"ה והא) שהקושיה היא על ר' אבהו. וגם מזה יש ללמוד שהבין כי ר' אבהו סבר כר' שמעון ור' יוחנן סבר כר' יהודה. אמנם, ניתן לדחות דיוק זה, ולומר שגם לפירוש התוס' הקושיה מהמש' היא רק על ר' אבהו, שהרי לפי ר' יוחנן אפשר להבין את הקביעה "כל המקלקלין פטורין" כך: כל המקלקלין הגמורים, שאין בפעולתם אפילו "קצת תיקון", פטורין, אפילו חובל ומבעיר, ואז אין צורך להעמיד את המש' דוקא כר' יהודה.

הרמב"ן, שאינו מקבל את המושג שחידשו התוס' "קצת תיקון", כתב שפירוש הרשב"ם נובע מפירוש רש"י – מעצם ההסבר של רש"י למחלוקת. ז"ל הרמב"ן אחר הביאו את דברי רש"י: "ומזה הפירוש נתחייב הר"ר שמואל רומרוגי תלמידו ז"ל (=הרשב"ם, נכדו ותלמידו של רש"י, שחי בעיר רומרוג) לומר דהא דאמר ר' יוחנן ואת"ל משנה חובל בצריך לכלבו, הכי קאמר ליה, אין הלכה כר' שמעון אלא כר' יהודה, דאילו ר' שמעון לא בעי תיקון כלל, דמנא תיתי לה, ואם תאמר נפקא לן ממילה, תיקון דמילה מאי היא, אי חשבית ליה תיקון דגופה, אם כן כל טעמו של ר' שמעון בטל מעתה והרי חזר לדעתו של ר' יהודה, ואי לאו תיקון דגופה, אלא כמשאצל"ג היא, אם כן לאו תיקון הוא כלל לדברי ר' שמעון". וברור שהדברים מוכרחים רק בהנחה שאין מושג של "קצת תיקון".

ז. שיטת הרמב"ם במקלקל בחבורה ובהבערה. סיכום ביניים.

אף מדברי הרמב"ם נראה שסבר כרשב"ם, דהיינו שהאמוראים נחלקו כמי ההלכה בענין מקלקל בחבורה, שכן הרמב"ם פסק (א, יז): "כל המקלקלין פטורין. כיצד, הרי שחבל בחבירו או בבהמה דרך השחתה, וכן אם קרע בגדים או שרפן או שבר כלים דרך השחתה, הרי זה פטור". הרי שכתב את לשון המשנה, ולא ציין שיש חילוק בין חובל ומבעיר לשאר מלאכות, אלא אדרבה, הביא דוגמאות מאלה ומאלה. ונראה איפוא שפסק כר' יהודה, ולא כר' שמעון המחלק בין חובל ומבעיר לשאר מלאכות. ובענין חובל פסק (ח, ז): "החובל בחי שיש לו עור חייב משום מפרק, והוא שיהיה צריך לדם שיצא מן החבורה, אבל אם נתכוון להזיק בלבד פטור, מפני שהוא מקלקל". הרי שפסק כר' יוחנן, שרק בצריך לדם לכלבו חייב,

אבל אם הוא מקלקל פטור (ולא: אבל אם הוא מקלקל גמור פטור). ובענין מבעיר כתב (יב, א): "המבעיר כל שהוא חייב, והוא שיהיה צריך לאפר, אבל אם הבעיר דרך השחתה פטור מפני שהוא מקלקל". שוב: אין זכר לחילוק בין חובל ומבעיר לשאר מלאכות, כל שהוא מקלקל – פטור בכלן, ומבעיר וצריך לאפרו נחשב מתקן.

וכך משמע מתשובת הרמב"ם שנזכרה לעיל פסקה ג', שכן זו היא ראשית דבריו שם: "דבר ברור הוא שהחובל והמבעיר מקלקלין הן, ולפיכך הן פטורין, דהכי אמרינן בגמ' חובל ומבעיר אינה משנה, כלומר זאת המשנה שחייבה החובל והמבעיר אינה משנה שסומכין עליה, לפי שהן מקלקלין ופטורים, ואם תמצא לומר משנה ויהיו חייבין, אין לך דרך שיהא החובל חייב אלא חבל כדי ליקח דם לכלבו וכן המבעיר כדי ליקח האפר, ונמצא שלא חבל והבעיר דרך השחתה כדי שיהיה מקלקל". ומסיים כמוכא לעיל: "הרי נתברר לך שהן חולקין ר' יהודה [ור' שמעון] במקלקל, דר' יהודה פוטר בחובל דרך קלקול ור' שמעון מחייב". ומשמע ש"דרך קלקול" שר' שמעון מחייב בה היינו בשאינו צריך לכלבו ולאפרו, שעל זו אמר לעיל שהיא "דרך השחתה כדי שיהא מקלקל".

וכן משמע מדברי רבנו חננאל, שכתב: "מתני' כל המקלקלין פטורין תנן סתמא (כלומר: בכל המלאכות), וברייתא כר' אבהו דמחייב חובל ומבעיר, ואע"ג דאמר ר' יוחנן אינה משנה, אלא החובל בצריך לכלבו והמבעיר בצריך לאפרו דלאו מקלקלין ניהו, מיהו איצטרכינן לברר היכא אמירא החובל והמבעיר שלא לצורך חייב, ואהדרינן מתניתין ר' יהודה דאמר מקלקל בחבורה פטור, וברייתא ר' שמעון דאמר מקלקל בחבורה חייב". מהלשון "וברייתא כר' אבהו", משמע שר' אבהו סובר כבעל הברייתא, דהיינו כר' שמעון, ור' יוחנן סובר שהברייתא אינה הלכה, אלא הלכה כמשנתנו, שהיא כר' יהודה, הפוטר כל המקלקלין ואפילו חובל ומבעיר. ויש להבין שהטעם שבגללו פסק הרמב"ם כר' יהודה, אינו רק משום שסתם משנתנו כמותו, שהרי לעיל בפסקה ב' ראינו שהרמב"ם דחה מההלכה את הרישא של המשנה, "הקורע בחמתו", שהועמדה כדעת ר' שמעון במשאצ"ג, ופסק כר' יהודה שמשאצ"ג חייב עליה והקורע בחמתו חייב. אלא ישנם טעמים נוספים לפסוק כר' יהודה במקלקל בחבורה והבערה: א. כלל הוא בידינו "ר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה" (עירובין מו:), וכשאינן הגמ' מוציאה מכלל זה יש לפסוק כר' יהודה. ב. ר' יוחנן ור' אבהו הלכה כר' יוחנן, שהיה רבו, וכיון שלשיטת הרמב"ם ר' יוחנן סבר כר' יהודה ור' אבהו כר' שמעון – יש לפסוק כר' יהודה וכר' יוחנן. ג. הגמ' אמרה שדעת ר' יהודה בענין מילה ובת כהן היא "כדרב אשי, דאמר רב אשי מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי, מה לי לבשל פתילה מה לי לבשל סמנין", והיות שכל המחלוקת בין ר' יהודה לר' שמעון נובעת משאלה זו – הרי שרב אשי סובר כר' יהודה. והתוס' (ד"ה דאמר) אמנם כתבו שרב אשי בא

רק לפרש את דעת ר' יהודה, ולא משום שסבר כמותו, אך זאת לשיטתם שר' יוחנן ור' אבהו דיברו שניהם אליבא דר' שמעון, ומשמע מזה שהלכה כמותו, ולא רצו לומר שרב אשי חולק עליהם; אבל הרמב"ם סובר כאמור שדעת ר' יוחנן כר' יהודה. ויש לציין כי ב'הגהות אשרי' לכתובות פ"א סי' י' כתוב בשם ר"ת: "אפילו אי קיי"ל כר' שמעון דמקלקל בחבורה חייב", ומשמע שאין הדבר ברור לו, וכך הבין את דבריו ב'תרומת הדשן' סי' רס"ה (למרות שכתב שמהתוס' הנ"ל משמע בפשיטות שפסקו כר' שמעון), והטעם הוא, משום שאף על פי שר' אבהו ור' יוחנן דנו בכרייתא, הסוברת כר' שמעון, אין הכרח שפסקו כמותה ולא כסתם משנתנו, ואדרבה, לר' יוחנן הלא הכלל הוא הלכה כסתם משנה (מו.). [ולאפשרות שר' יוחנן דן בדברי ר' שמעון מפני שסבר כמותו, צ"ל שהגמ' לא הקשתה "והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה", מפני שר' יוחנן לא אמר בפירוש שהלכה כר' שמעון. ולעצם הקושיה תירץ בספר 'אש דת' (פתיחה ל"ט מלאכות פ"כ) שר' יוחנן סבר שיש סתם אחר כר' שמעון, והיא המש' בב"ק לד', שהגמ' מעמידה אותה בצריך לאפרו, דומיא דשורו, שאין שייך בו תיקון גמור, ואם כן אינה יכולה להיות כר' יהודה]. גם מדברי הרי"ף נראה שפסק כר' יהודה, שכן כתב רק: "וכל המקלקלין פטורין ואפילו חובל ומבעיר לר' יהודה, אבל לר' שמעון כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר כדתני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן. וטעמיה דר' שמעון דמדאצטריך קרא למישרי מילה מכלל דחובל בעלמא חייב... ור' יהודה התם מתקן הוא כדאמר רב אשי מה לי לתקן מילה מה לי לתקן כלי...", ולא הביא את מחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן. ונראה איפוא שסבר שמחלוקתם היא מחלוקת התנאים, כשיטת ר"ח והרמב"ם, ובמחלוקת התנאים לא הוצרך לפסוק, כי כתב שמשנתנו כר' יהודה והברייתא כר' שמעון, ואם כן הלכה כמשנה, ועוד, שכתב שרב אשי פירש את דעת ר' יהודה. לעומת זאת, אילו היה סובר כתוס' שהאמוראים נחלקו אליבא דר' שמעון והלכה כמותו – היה לו להביא את דברי ר' יוחנן, ולפסוק כמותו נגד ר' אבהו. אמנם, עדיין ניתן לומר שפירש כתוס', אך סבר שאף על פי שהאמוראים דנו אליבא דר' שמעון הלכה כר' יהודה וכמשנתנו, ולפיכך לא הוצרך להביא את דברי ר' יוחנן.

נסכם את שעלה בידינו עד כאן:

א. לשיטת ר"ת-רמב"ם, וכן לשיטת רש"י-רשב"ם, ר' יוחנן ור' אבהו נחלקו במחלוקת ר' יהודה ור' שמעון במקלקל בחבורה והבערה. אין מושג של "קצת תיקון", אלא לר' יהודה ור' יוחנן צריך גם בחבורה והבערה תיקון גמור, כבשאר מלאכות, ולר' שמעון ור' אבהו אין צורך בתיקון כלל. הלכה כר' יהודה וכו' יוחנן.
 ב. לשיטת התוס' מחלוקת ר' יוחנן ור' אבהו היא אליבא דר' שמעון, המחייב מקלקל בחבורה והבערה, ונחלקו בשאלה האם צריך לפחות "קצת תיקון" או לא: לר' יוחנן ר' שמעון מצריך "קצת תיקון", ולר' אבהו אין צורך בתיקון כלל. התוס'

נוטים לומר שהלכה כר' שמעון, וכמו שפירש ר' יוחנן, אך אפשר שגם לשיטתם הלכה כר' יהודה.

ג. לשיטת ר"ח-רמב"ם מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון אינה קשורה למחלוקתם במשאצ"ג, אלא נובעת רק מהשאלה האם יש במילה ובהבערה בבת כהן תיקון (ר' יהודה) או לא (ר' שמעון). אפשר שהמחלוקת היא האם מצוה נחשבת תיקון, או האם הכשרת האדם לאכילת קדשים וביעור הרע מהעדה נחשבים תיקון. הגמ' ידעה על מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון בזה ממסורת שבעל פה, או מבריייתא שלא הגיעה לידינו.

ד. גם לשיטת התוס' מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון אינה קשורה למחלוקתם במשאצ"ג, והיא ידועה מקבלה או מבריייתא. המחלוקת נובעת מזה שלר' יהודה מצוה נחשבת לתיקון גמור, לר' יוחנן אליבא דר' שמעון מצוה נחשבת ל"קצת תיקון", ולר' אבהו אליבא דר' שמעון מצוה אינה נחשבת לתיקון כלל. [ולפי ר"ת המחלוקת היא במעמדו של תיקון הבא אחרי הקלקול].

ה. לשיטת רש"י-רשב"ם מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון נובעת ממחלוקתם במשאצ"ג, כמוסבר לעיל פסקה ג', אך היא תלויה גם בשאלה האם במילה ובבת כהן יש תיקון, שגם בה נחלקו, באחת מהסברות דלעיל (על מקור הידיעה שנחלקו בזה ר' להלן פסקה י"ג).

פרק שלישי: מקלקל ומשאצ"ג בחובל ומבעיר

ח. "צריכה לגופה" בחובל ומבעיר לר' שמעון

ראינו בראש הסוגיה שלדעת רש"י העושה מלאכה רק לצורך מצוה הרי זו משאצ"ג, ומשום כך דין הקורע על מתו והמוציא את המת לקוברו תלוי במחלוקת ר' יהודה ור' שמעון במשאצ"ג. ואם כן, לכאורה, גם במילה, שממנה לומד ר' שמעון שהמקלקל בחבורה חייב, הרי זו משאצ"ג, כי צריך את החבורה רק למצוה, ולדעת ר' שמעון אף אינו נחשב למתקן בגלל זה, ויוצא איפוא שהמקלקל בחבורה חייב לר' שמעון גם באינה צריכה לגופה. וכך עולה מדברי ר' אבהו, הסובר שהמקלקל בחבורה ובהבערה חייב אפילו אינו צריך לכלבו ולאפרו, שהרי לשיטת רש"י ר' אבהו סובר כר' שמעון ור' יוחנן כר' יהודה, ואם כן ר' שמעון מחייב בחבורה והבערה אפילו אין המלאכה צריכה לגופה, שהרי אינו צריך אפילו לדם ולאפר.

התוס' (ד"ה בחובל) הקשו על רש"י בנקודה זו מכמה סוגיות, שבהן מבואר שלדעת ר' שמעון צריך שתהא המלאכה צריכה לגופה גם בחבורה והבערה. האחת

– בסנהדרין פד: , לגבי נטילת קוץ בשבת העלולה לעשות חבורה: "מאן שמעת ליה דאמר מקלקל בחבורה חייב, ר' שמעון היא, ור' שמעון האמר כל משאצל"ג פטור עליה". השניה – בשבת עה: , לגבי הריגת חילזון תוך כדי נטילת דמו: "והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו מודה ר' שמעון בפסיק רישא ולא ימות. שאני הכא דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליציל צבעיה", ופירשו התוס' שם: "פי' אע"ג דהוי פס"ר דמודה ר' שמעון, הכא מיפטר משום דהוי משאצל"ג", והמדובר הוא הרי במלאכת חובל (=נטילת נשמה, ע' תוס' שם ד"ה כי). השלישית – בשבת קכא: , שם מבואר שלר' שמעון הריגת מזיקין בשבת כדי שלא יזיקו משאצל"ג היא ופטור (ע' בסוגיית משאצל"ג פסקה כ"א). הרביעית – בכריתות כ: "ת"ר החותה גחלים בשבת להתחמם בהם והובערו מאליהן תני חדא חייב ותני אידך פטור, הדתניא חייב קסבר משאצל"ג חייב עליה, והא דתנא פטור קסבר משאצל"ג פטור עליה"¹⁴. הרי שגם בהבערה דרוש שהמלאכה תהיה צריכה לגופה. אלו הן הקושיות שהקשו התוס' על רש"י. התוס', לשיטתם הנ"ל שר' יוחנן ור' אבהו נחלקו אליבא דר' שמעון, הולכים בשתי דרכים בענין משאצל"ג בחובל ומבעיר:

א. בבבא קמא לד: (ד"ה חובל) כתבו תוס' בשם ר"י, שלדעת ר' אבהו, לפיה ר' שמעון אינו מתנה את החיוב בחובל ומבעיר בצריך לכלבו ולאפרו – באמת החיוב בחבורה והבערה הוא גם באינה צריכה לגופה, וכל הסוגיות הנ"ל הן בשיטת ר' יוחנן¹⁵ (שהלכה כמותו נגד ר' אבהו), המחייב בחובל ומבעיר רק אם צריך

14. וע' תוס' שם ד"ה סבירא, שפירשו כך גם ברייתא קודמת, ושם מזכירה הגמ' בפירוש את ר' יהודה ור' שמעון.

15. התוס' מוסיפים: "וההיא דספק אכל ופרק כל כתבי דהוי ברייתא איכא למימר דההוא תנא סבר כר' יהודה כחדא וכר' שמעון בחדא". כוונת השאלה ברורה: מה יאמר ר' אבהו על ברייתות שמבואר בהן שר' שמעון מצריך מלאכה הצריכה לגופה גם בחובל ומבעיר? ונראה שפירוש התירוץ הוא: ההוא תנא סבר כר' שמעון משאצל"ג פטור עליה, אך סבר כר' יהודה שמקלקל בחבורה ובהבערה פטור, כלומר שהן כשאר המלאכות, ולכן לדעתו חייבים בחבורה והבערה רק כאשר הן צריכות לגופן (והתוס' לשיטתם שהמחלוקות במקלקל בחבורה ובמשאצל"ג אינן חלויות זו בזו). והנה המהרש"א מוכיח מהגמ' בכל כתבי שלר' יהודה הריגת המזיקין נחשבת תיקון, שאם לא כן מדוע אמרו שם שהברייתא כר' שמעון "דאי ר' יהודה האמר משאצל"ג חייב עליה", הלא ר' יהודה פוטר מקלקל בחבורה. אך המשך דברי המהרש"א אינו מוכן לי, כי י"ל שגם לר' שמעון הריגת מזיקין נחשבת תיקון (ואינו דומה למילה לשם מצוה), אלא שהיא משאצל"ג, כי אינו צריך לבעל החיים שהורגו אלא רוצה לסלקו מעליו, ומכל מקום לר' אבהו חייב בזה לר' שמעון אף שהיא משאצל"ג, כי אין בחובל פטור של מקלקל ולא פטור של משאצל"ג, שוב ראיתי שכבר תמה ה'פני יהושע' על המהרש"א בזה.

עוד כתב המהרש"א, שגם את הסוגיה בכריתות קשה להלום לפי דברי התוס', ומוונתו כנראה לכך שהגמ' מעמידה את הברייתא הפוטרת כמ"ד משאצל"ג פטור עליה, ושם מדובר בהבערה שאינה נצרכת לו כלל (ע"ש בתוס'), ואם כן לכאורה זהו קלקול הנחלים, ואם התנא סובר כר'

לכלכו ולאפרו. צריך לכלכו ולאפרו זוהי מלאכה הצריכה לגופה, שהרי הוא צריך לגופה של מלאכה, דהיינו לנטילת דם מן החי, ולהבערה, שהיא היוצרת אפר; ואינו כמו חופר גומא ואין צריך אלא לעפרה, שאינו צריך לגומא, שהיא המגדירה את מלאכת חורש או בונה, אלא לעפר, שהקשר בינו לבין יצירת הגומא הוא מקרי (לשון הרא"ה בשיטמ"ק שם: "דהתם אפשר לגומא בלא עפר ולעפר בלא גומא, אבל כאן אי אפשר לזה בלא זה, שאי אפשר לדם בלא חבורה ולא לאפר בלא הבערה"). ועוד שם: "ואין הבנין כלל בעפר אלא בקרקע". שיטת הרא"ה תידון אי"ה (להלן). ונראה שלדעת ר"י, כמו שנחלקו ר' יוחנן ור' אבהו האם המצוה היא "קצת תיקון", כך נחלקו האם צורך המצוה נחשב "צריכה לגופה" או לא: לר' יוחנן החבלה לצורך מצות מילה וההבערה לצורך מצות מיתת בית דין היא מלאכה הצריכה לגופה, ולפיכך גם בחובל ומבעיר קיים הכלל שמשאצל"ג פטור עליה, ואילו לר' אבהו צורך המצוה אינו נחשב צריכה לגופה, ולכן החובל והמבעיר חייב גם במשאצל"ג.

ב. בתירוץ שני שם, והוא התירוץ היחיד בתוס' בשבת, כתבו החוס' שאף ר' אבהו מצריך בחובל ומבעיר שתהא צריכה לגופה, כי צורך המצוה נחשב לדברי הכל צריכה לגופה, אף על פי שאינו תיקון לר' שמעון, ומה שר' אבהו מחייב במקלקל גמור, היינו כגון ששרף איסורי הנאה¹⁶ על מנת לבשל בהם, שסבר בטעות שמותר ליהנות מהם, ולבסוף התברר לו שאסור ליהנות ממה שעשה, שהרי זה מקלקל גמור, אבל כוונתו ליהנות עשתה את המלאכה צריכה לגופה. וכיוצא בזה בחובל באיסורי הנאה.

והראב"ד בחידושו לכבא קמא, פירש את כל עיקרה של מחלוקת ר' יוחנן ור' יהודה בחרא שמקלקל בהבערה פטור – אם כן זו יכולה להיות סיבת הפטור, ומדוע הוצרכה הגמ' למשאצל"ג? וצ"ע.

ומכל מקום, את עצם קושיית התוס' על ר' אבהו מהסוגיות הללו לכאורה יש להרץ באופן אחר, כי בענין הריגת מויקין הגמרא היא שהקשתה: "מני אילימא ר' יהודה האמר משאצל"ג חייב עליה, אלא לאו ר' שמעון", אך מסקנת הגמ', לפי פירוש התוס' בשם ר"י (שם ד"ה ברצין), שהברייתא מדברת "ברצו אחריו ודברי הכל", ומשום פיקוח נפש, ואם כן אין מהברייתא שום הוכחה שר' שמעון פוטר משאצל"ג בחובל (גם בזה מצאתי שכבר העיר הפני"י, וכתב שהתוס' כאן תירצו לרווחא דמילתא, אפילו נפרש שם כרש"י). וגם בסוגיה בכריתות, הגמרא היא שאומרת "הא דתנא פטור קסבר משאצל"ג פטור עליה", אבל ר' אבהו יוכל לומר שהסיבה ש"תני חדא חייב ותני אידך פטור" היא משום שהבערת הגחלים במקרה זה היא קלקול, כנ"ל, ואחד מהתנאים סבר מקלקל בהבערה חייב והאחר סבר מקלקל בהבערה פטור. 16. באשר לשתי המשניות שרש"י מביא (קו. ד"ה חוץ מחובל, ומבעיר) שבהן חובל בחבירו ומבעיר את הגדיש חייב – ע"ש – מובן שאין ר' אבהו צריך להעמידן באיסורי הנאה דוקא, אלא יוכל להעמידן כר' יוחנן בחובל וצריך לכלכו ומבעיר וצריך לאפרו; אלא שר' אבהו מחדש, על פי הברייתא, שגם חובל שהוא מקלקל גמור, כגון באיסורי הנאה, יכול להיות חייב אם נתכוון ליהנות.

אבהו כדרך א' הג"ל, כלומר: הראב"ד הבין כתוס' שר' יוחנן ור' אבהו נחלקו אליבא דר' שמעון, אלא שבמקום מה שאומרים התוס' שר' יוחנן מצריך "קצת תיקון", וזהו הענין בצריך לכלבו ולאפרו, אומר הראב"ד שצריך לכלבו ולאפרו אינו נחשב תיקון כלל, אלא ר' יוחנן מצריך רק "צריכה לגופה", כי היות שצריך להוציא דם בשביל כלבו, או להבעיר בשביל ליצור אפר – אף על פי שמקלקל גמור הוא, כי אין דרך לחבול בשביל כלבו או לשרוף לשם יצירת אפר – המלאכה נחשבת בשני אלה מלאכה הצריכה לגופה. והטעם שגם במקלקל בחבורה דרוש לפי ר' יוחנן שתהא צריכה לגופה, הוא "שלא יהא מקלקל בחבורה חמור לר' שמעון ממתקן בשאר מלאכות" (ר' להלן), והסוגיות בסנהדרין ועוד הן כר' יוחנן¹⁷.

ט. קושיית התוס' על שיטתם

התוס' הקשו כאמור על שיטת רש"י מהסוגיות בסנהדרין ועוד, אך גם לשיטות התוס' והראב"ד ישנה בעיה, שהתוס' מעוררים אותה באחת מהסוגיות הנ"ל (שבת עה. ד"ה מתעסק וד"ה טפי): הפטור של מקלקל במלאכות שבת נלמד מדין מלאכת מחשבת (חגיגה י:), והגמ' בכריתות (יט:): אומרת שלמ"ד מקלקל בחבורה חייב, גם מתעסק חייב, והטעם הוא, אומרים התוס', משום שאם מקלקל במלאכות אלה חייב, פירוש הדבר שהתורה חידשה שאין נוהג בהן דין מלאכת מחשבת, ולכן אין בהן גם פטור מתעסק, הנלמד אף הוא ממלאכת מחשבת, כמ"ש הגמ' בכריתות שם. אך אם כן, מקשים התוס', גם במשאצ"ג צריך להיות חייב במלאכות אלו, כי הפטור של משאצ"ג אף הוא נלמד מדין מלאכת מחשבת. והתוס' נשארים בקושיה. וע' בסוגיית משאצ"ג פסקה ב' שהתוס' ביומא אכן סוברים שפטור משאצ"ג לר' שמעון אין מקורו בדין מלאכת מחשבת, אלא הוא דין עצמאי הידוע

17. הראב"ה (ח"א סי' קצ"ד, עמ' 232), הסובר כשיטת ר"ת בתוס', כנ"ל פסקה ד', כתב בענין "צריכה לגופה" ההפך מהתוס' והראב"ד, דהיינו שחובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו נחשב אינה צריכה לגופה, כי התיקון הוא לגבי דבר אחר (צ"ע מדוע, הלא משתמש בדם כמו שמשתמש בעור הבהמה בהריגת אילים מאדמים במשכן), וכך הוא לר' שמעון במילה וכת כהן, ומקלקל בחבורה "חמיר ליה לר' שמעון ממתקן דעלמא וכל שכן ממקלקל דעלמא". כלומר: שחייבים בו גם במקלקל וגם במשאצ"ג. ובאשר לסוגיה בסנהדרין כתב הראב"ה שצריך לפרש שם את הלשון "אינה צריכה לגופה" במשמעות שונה מאשר בכל מקום, והכוונה שהקולקול הוא קלקול גמור ואין בו אפילו קצת תיקון, כי החבורה אינה מתקנת כלום לענין הקוץ, ואינו אפילו כחובל וצריך לכלבו הנחשב קצת תיקון קצת, כנ"ל לשיטת התוס' [וכן פירש לעיל שם (עמ' 231) בענין הריגת מזיקים בשבת ובענין חילזון, שאין שם בהריגה שום תיקון ולפיכך ר' שמעון פוטר]. וכתב שמצינו בש"ס לשון המתפרשת בשני ענינים. ובהמשך (עמ' 238) הביא את לשון אביו ר' יואל הלוי, הסובר כתוס' וכראב"ד שר' שמעון מחייב מקלקל בחבורה רק בצריכה לגופה, והוא מסביר כראב"ד שלא יהיה מקלקל בחבורה חמור ממתקן בשאר מלאכות.

מסברה, וכך יוכל לסבור הראב"ד. לעומת זאת רש"י (שבת צג: ד"ה ור' שמעון) סובר כתוס' בשבת שפטור משאצל"ג הוא משום מלאכת מחשבת. את תשובתו של רש"י על הקושיות שהקשו עליו התוס', לומדים אנו מדבריו בסנהדרין פד: , על הגמ' "מאן שמעת ליה דאמר מקלקל בחבורה חייב ר' שמעון היא, ור' שמעון האמר כל משאצל"ג פטור עליה". רש"י כותב שם (בר"ה מקלקל): "ומקלקל בחבורה ר' שמעון נמי לא מחייב אלא במתכוון לכך, דהוי צריך לחבלה, אבל הנוטל קוץ אין צריך לחבלה, וברצונו לא יחבל". ואין כוונתו שפטור משום דבר שאינו מתכוון, ולשון "משאצל"ג לאו דוקא, כי על "האמר כל משאצל"ג פטור עליה" כתב: "בפרק המצניע גבי המוציא את המת במטה", ושם הנושא הוא משאצל"ג, ולא דשא"מ. עולה איפוא מדברי רש"י, שאף על פי שר' שמעון מחייב מקלקל גמור בחבורה, אף באינו צריך לכלבו, משום שמצות המילה אינה נחשבת תיקון ואף לא מלאכה הצריכה לגופה, מכל מקום ר' שמעון דורש שתהיה צריכה לגופה מצד הקלקול, אף על פי שאינה צריכה לגופה מצד התיקון, כלומר שהאדם יהיה צריך למלאכת הקלקול, אף על פי שאין זו ההצטרפות המחייבת בסתם מלאכה, שמקלקל פטור בה. והטעם לדרישה זו הוא, שהרי המל צריך לקלקול של הוצאת הדם (בגלל המצוה, אף על פי שבעלמא צורך מצוה אינו "צריך לגופה" במובן של תיקון), והמבעיר לצורך מיתת בית דין צריך לקלקול העצים. אבל אם אינו מעוניין כלל בעשיית המלאכה, אף לא לשם קלקול, אלא שהיא נעשית מאליה – פטור אף בחובל ומבעיר. והנה בשלש הסוגיות של קוץ, חילזון וגחלים, מלאכת החובל, ההורג או המבעיר נעשית ממילא, אך גם בסוגיית הריגת מזיקין, שהורג בכוונה, אינו רוצה להרוג דוקא, אלא לסלק ולהבריא את המזיק מעליו, והיה די לו אילו היה המזיק בורח חי. אחרי כתבי מצאתי שכבר כתב כדברים האלה ביישוב שיטת רש"י בחידושי ה'צמח צדק' (שבת, פי"ג משנה ג', בפירוש"י ד"ה מתני'). ועוד שם (אות ו' ד"ה ושיטת) כתב לתרץ את הקושיה הגדולה שהקשו התוס' לשיטתם, מדוע לא נאמר שבחובל ומבעיר לא תהיה דרושה מלאכה הצריכה לגופה, משום שאין במלאכות אלה דין מלאכת מחשבת, כמו שאמרה הגמ' בכריתות לענין מתעסק. תירוץ הצ"צ מבוסס על דברי התוס' בב"ק לה. (אמצע ד"ה חובל), שהקשו קושיה אחרת: מדוע ר' יוחנן מצריך קצת תיקון בחובל ומבעיר, והלא בחובל ומבעיר אין צורך במלאכת מחשבת, כמוכה בסוגיה בכריתות לגבי מתעסק, ואם כן גם מקלקל גמור צריך להיות פטור. ותירצו: אמנם אין צורך במלאכת מחשבת, אבל כיון שלומדים זאת ממילה ובת כהן אי אפשר לחייב אלא כמו שמצינו שם, שיש תיקון קצת. ואמר הצ"צ: כך יש לתרץ גם לגבי צריכה לגופה, שאי אפשר לחייב ביותר ממה שמצינו במילה ובת כהן, ושם היא צריכה לגופה. אלא שדבריו טעונים הסבר, שהרי לכאורה נאמר כך גם על מתעסק, שסתם מילה אינה במתעסק, ואיך אמרו "הואיל ומקלקל חייב מתעסק נמי חייב". אך יש להבין שההיתר של התורה

למול בשבת פירושו, שאם נשאל האם לקיים מצוה זו אפילו בשבת – עונה לנו התורה שכן, והניגש למול בשבת הרי זו מלאכה הצריכה לגופה, שהרי הכוונה לשם מצוה יוצרת צריכה לגופה, ואם כן בפחות מזה לא שמענו שהתורה מחייבת חובל. אבל באשר למתעסק – אין הכרח שהתורה אינה מדברת על מתעסק, שהרי ייתכן שאדם מחכוון למול בשבת לשם מצוה ויהיה מתעסק, כגון שהיו לו שני תינוקות וכו', ומכיון שאין גילוי שהתורה מדברת דוקא על מי שאינו מתעסק, יכולים אנו ללמוד ממקלקל שכמו שהוא חייב גם מתעסק יהיה חייב.

אפשר איפוא להגדיר את החידוש של התורה בחובל ומבעיר, לא כביטול דין מלאכת מחשבת ממלאכות אלה, אלא כהורדת הדרישות של מלאכת מחשבת לגביהן; דהיינו: מקלקל ומתעסק חייבים בהן, אבל מקלקל גמור פטור לר' יוחנן (על כרחך משום שצריך בהן קצת חשיבות, משום מלאכת מחשבת), וכן במשאצ"ג פטור (אם טעם הפטור במשאצ"ג הוא משום מלאכת מחשבת, כמו שסוברים התוס', על כרחך הסיבה היא משום שדרושה בהן דרגה מסוימת של מלאכת מחשבת). וכן לרש"י: במשאצ"ג חייב בהם, אבל במלאכה שאינו צריך בה אפילו את הקלקול – פטור (שוב, על כרחך משום שדרושה בהן מלאכת מחשבת בדרגה מסוימת). ור' עוד על כך להלן.

י. הסוגיה בפסחים ופירושה לפי שיטות הראשונים

שנינו בפסחים (עא:): "הפסח ששתטו שלא לשמו בשבת חייב עליו חטאת. ושאר כל הזבחים ששחטן לשם פסח, אם אינן ראויין (רש"י: לפסח, כגון עגל) חייב, ואם ראויין הן (כגון שהוא שה בן שנה של שלמים) ר' אליעזר מחייב חטאת ור' יהושע פוטר... שחטו שלא לאוכליו ושלא למנוייו לערלין ולטמאין חייב... שחטו ונמצא בעל מום חייב, שחטו ונמצא טריפה בסתר פטור". מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע היא המחלוקת המופיעה בכמה מקומות במשנה בענין טועה בדבר מצוה האם חייב חטאת (ר' למשל לעיל בסוגיית מתעסק פסקה ט"ו). בשאר הבבות של המש' מודים ר' אליעזר ור' יהושע שהוא חייב, כי לא היתה טעות סבירה בדבר מצוה (הדברים מתבררים בסוגיה שם), ובסיפא פטור לדברי הכל כי הוא אנוס.

ובגמ' שם (עג.): "אמר ליה רב הונא בר תיננא לבריה, כי אזלת לקמיה דר' זריקא בעי מיניה, לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור, שחטו שלא לאוכליו חייב, מה תיקן, תיקן אם עלו לא ירדו. שחטו ונמצא בעל מום חייב, מה תיקן, תיקן בדוקין שבעין ואליבא דר' עקיבא דאמר אם עלו לא ירדו. שחטו ונמצא טריפה בסתר פטור, הא בגלוי חייב, מה תיקן, תיקן להוציא מידי נבילה. מתקיף לה רבינא הא דתניא השוחט חטאת בשבת בחוץ לעבודה זרה חייב עליה שלש חטאות, מה תיקן, אמר רב עזרא שמוציאו מידי אבר מן החי".

והנה לשיטות תוס' וראב"ד חובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו אינם נחשבים לתיקון לדעת ר' יהודה, ורק לר' שמעון המחייב מקלקל בחבורה ובהבערה חייב בהם. וכתב הראב"ד בחידושו לב"ק הנ"ל: "ואי קשיא לך, כיון דלר' שמעון בעינן שיהא צריך לדם ואפר, ור' יהודה פוטר אפילו הוא צריך לדם ואפר, הא דאמרינן בפסחים לר' יהודה דאמר מקלקל בחבורה פטור שוחט את הפסח בשבת ונמצא טריפה בגלוי חייב, מה תיקן, ואמרינן תיקן לטהרו מידי נבילה, וכן שוחט חטאת בחוץ לע"ז בשבת חייב משום דתיקן להוציאו מידי אבר מן החי, ולא יהא חובל וצריך לדם דפטר ביה ר' יהודה כשוחט טריפה מפני שמטהרה מידי נבילה? לא היא, התם מתקן הוא אצל הבהמה להוציאה מאיסוריה, אבל חובל וצריך לדם ומבעיר גדיש בשביל האפר ודאי מקלקל הוא אצל האדם ואצל הגדיש, כמו שהוא מקלקל אצל הקרקע אף על פי שצריך לעפר". כלומר: תיקון קל שהוא שמתקנים את גוף הדבר שבו נעשית המלאכה נחשב תיקון, אבל תיקון קל שהוא חיצוני לגוף הדבר שבו נעשית המלאכה אינו נחשב תיקון, ורק אם הוא תיקון חשוב ר' יהודה יחייב בו משום משאצ"ג. וכן כתבו הרז"ה בשבת (לח. ברי"ף). על שיטתו בסוגייתנו ר' להלן) והרשב"א בב"ק שם.

אולם התוס' בפסחים (ד"ה לדברי) מפרשים אחרת את שאלת הגמ' "לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור". התוס' מקשים על הגמ': "ואם תאמר והלא ר' יהודה הוא דפטר מקלקל בחבורה, ומתני' דמחייב בשאינן ראויין, דהיינו מתעסק ששוחט זבח זה וסבור שהוא אחר, לא אתי כר' יהודה, דלדידיה מתעסק פטור כדמוכח בפ' ספק אכל דקאמר הנח לתינוקות מתוך שמקלקל בחבורה חייב מתעסק נמי חייב, אלמא משמע מאן דפטר מקלקל בחבורה פטור נמי מתעסק, ואם כן מתני' לא מיתוקמא כמאן דפטר מקלקל בחבורה". ומפרשים התוס' שמה שאומרת הגמ' "לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור" הכוונה לר' יוחנן, המצריך אליבא דר' שמעון קצת תיקון בשביל להתחייב במקלקל בחבורה ובהבערה, ועל כך עונה הגמ' שגם בנידון של משנתנו יש קצת תיקון.

[התוס' הקשו עוד: "מיהו אכתי קשה לר"י, כיון דס"ד דליכא תיקון כלל במתני', אם כן תקשי לכולי עלמא היכי חייב לר' שמעון מקלקל בחבורה הא משאצ"ג היא ופטור אפילו בחבורה כדמוכח בסוף כל כתבי... ובריש הנחנקין". ולא תירצו. והדברים תמוהים, שכן בפסקה ח' ראינו שהתוס' בב"ק כתבו בשם ר"י שכל אותן הסוגיות המצריכות מלאכה הצריכה לגופה בחובל ומבעיר הן כר' יוחנן, ור' אבהו באמת אינו מצריך זאת, ואם כן שפיר מקשה הגמ' דוקא "לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור" שהוא ר' יוחנן. ובשבת העמידו התוס' לר' אבהו בשורף איסורי הנאה וטעה שסבר שיכול ליהנות מהם, ונחשבת מלאכה הצריכה לגופה, ואם כן הוא הדין כאן בסבר שהוא פסח שהיא מלאכה הצריכה לגופה. וכך כתב הרמב"ן בסוגייתנו: "דהתם מלאכה הצריכה לגופה היא, שהוא שוגג וסבור לשחוט יפה,

ומלאכת מחשבת קרינא ביה". וכ"כ הריטב"א].

ונראה ששאר הראשונים, דהיינו רש"י והרמב"ם הסוברים שר' אבהו ור' יוחנן נחלקו במחלוקת ר' שמעון ור' יהודה, שלפיהם "האומר מקלקל בחבורה פטור" הוא בוודאי ר' יהודה, והראב"ד והרו"ה שפירשו אף הם ש"האומר מקלקל בחבורה פטור" הוא ר' יהודה, יאמרו שבמקרה של משנתנו אין מדובר במתעסק שהיו לו שני קרבנות, אלא במי היה לו רק קרבן אחד שהקדישו לשם שלמים, ושכח שהוא שלמים והקדישו ושחטו לשם פסח, שאין בו פטור מתעסק מטעם מלאכת מחשבת כלל, שהרי נעשתה מחשבתו. שמא תאמר: והלא יש לו להיפטר משום מתעסק של כל התורה כולה, ע' בראש סוגיית מתעסק? על כך יש לענות שבסוגיה שם נתבאר כי לשיטת רש"י, וכנראה גם לשיטת הרמב"ם, מי שיש לפניו חפץ אחד שהוא טועה במהותו אינו מתעסק אלא שוגג (שם פסקאות ב, יד). ולשיטת הראב"ד, החולק עליהם (שם פסקה כ"ד), י"ל שהמתכוון לשחוט פסח וגמצא ששחט קרבן אחר אינו נחשב למתעסק בהיתר ועשה איסור, שהרי גם שחיטת הפסח היא מלאכה אלא שהתורה התירתה, כסברת השיטמ"ק בשם תוס', ע"ש פסקה טו-טז. [והרמב"ן בסוגייתנו סתם¹⁸: "יש חילוק גדול בין מתעסק דשני תינוקות לשאר הזבחים", ולא פירש. וקודם לכן דחה את קושיית התוס' באופן אחר: "ודקא קשיא להו רישא דלא כר' יהודה, נהי דרישא דמתני' לאו ר' יהודה הוא מכל מקום יכול הוא לשאול מה תיקן (הוספת הרא"ז מלצר: לר' יהודה) שהרי לא מצינו מי שחולק בזה לפטור"].

יא. שיטות הרו"ה והרמב"ן

הרו"ה ב'מאור' (לז:): הולך בדרך שיש בה משום הרכבה של שיטות רש"י ותוס'. הרו"ה מקבל את הסברו היסודי של רש"י שמחלוקות מקלקל בחבורה ומשאצל"ג תלויות זו בזו, אך בניגוד לרש"י אין הוא רואה בכל חובל ומבעיר מקלקל, כי השוחט את הבהמה והמבעיר עצים לקדרתו "זה הוא דרך הנאתן". הלימוד של הגמ' הוא ממילה ובת כהן דוקא, שבהן, אומר הרו"ה, לדברי הכל המלאכות אינן צריכות לגופן, משום שדחיית הערלה מהגוף ועשייתו לגוף מתוקן, או הוצאת המחויב מיתו מתוך העדה ועשייתה לעדה מתוקנת, הן פעולות של הרחקת נזק, האופייניות למלאכה שאינה צריכה לגופה, ע' סוגיית משאצל"ג פסקה ו' (בתיקון הגוף והעדה אין כוונת הרו"ה לעצם המצוה, שאינה נחשבת לתיקון גמור לענין מלאכה, ר' לקמן, אלא לתיקון במובן הנ"ל פסקה ה', ע"ש). לפיכך, לר' יהודה שמשאצל"ג חייב עליה, אין בחבורה ובהבערה שום יוצא מן הכלל, והמקלקל בהן פטור. אך לר' שמעון יש ללמוד ממילה ובת כהן שהמקלקל חייב בהן.

18. במהד' הרש"ר: עמ' שס"ד; במהד' מכון מערבא: עמ' צ"ו.

את מחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן מפרש הרז"ה כמו התוס', שלדעת ר' אבהו ר' שמעון מחייב אף במקלקל גמור שאין עמו אפילו תיקון כלשהו, ולדעת ר' יוחנן ר' שמעון מצריך לפחות תיקון כלשהו, כמו צריך לכלבו ולאפרו, והטעם הוא משום שבמילה ובבת כהן מעשה דחיית הערלה מהגוף וביעור הרע מהעדה יש בו מצוה, ומצוה הריהי כתיקון כלשהו, ואין ללמוד מכאן למקלקל גמור שאין בו שום תיקון. הרז"ה כותב כתוס' שר' שמעון פוטר במשאצ"ג גם בחובל ומבעיר, והוא מוכיח זאת מסוגיית הריגת מזיקין. אמנם, לשיטת הרז"ה, בהבדל משיטת התוס', יש להתקשות מדוע אין לומדים ממילה ובת כהן שבמלאכות אלה אינה דרושה מלאכה הצריכה לגופה, במקום ללמוד שגם מקלקל חייב כהן (לשיטת התוס') שצורך המצוה נחשב צריכה לגופה אין כמובן כל קושי). תשובה לשאלה זו תופיע בשיטת הרמב"ן, שהיא שיטה המשלבת את שיטות רש"י ותוס' עם יסודות משיטות הראב"ד והרז"ה.

הרמב"ן מרחיב את מה שכתב הרז"ה אודות דברי רש"י שכל מבעיר, אפילו לבשל קדירה, מקלקל הוא, וחיובו לר' יהודה הוא בגלל התיקון בדבר אחר. הרמב"ן מקשה על רש"י שתי קושיות:

א. מבעיר הצריך את חום האש לבישול או להתחמם אינו מקלקל, כי זוהי דרך ההנאה מהעצים, וגם החורש, למשל, אינו נהנה מעצם הגומא, אלא ממה שיזרע בה ויצמח לאחר זמן, ואף על פי כן החרישה נחשבת לתיקון הצריך לגופו. [רש"י יוכל לחלק בין כילוי העצים לבין חרישה, וק"ל].

ב. ר' שמעון לא למד מהעובדה שמבעיר סתם חייב, אלא מהבערת בת כהן דוקא, וכן לא למד מכל נטילת נשמה, אלא דוקא ממילה, ולפי רש"י היה יכול ללמוד ממלאכות מבעיר ושוחט. [קושיה זו ניסינו לתרץ לעיל פסקה ד', ור' עוד להלן]. כמו כן מקשה הרמב"ן על רש"י שתי קושיות שהקשו התוס':

ג. אם ר' אבהו סבר כר' שמעון ור' יוחנן כר' יהודה, מדוע השתיק ר' יוחנן את ר' אבהו?

ד. מהסוגיות בסנהדרין ועוד, מוכח שר' שמעון מצריך גם בחובל ומבעיר שהמלאכה תהיה צריכה לגופה, אך לפי דברי רש"י בסוגיית כל המקלקלין יוצא שר' שמעון מחייב בחובל ומבעיר גם במקלקל שהוא משאצ"ג.

בתירוץ קושיות אלה נוקט הרמב"ן בדרך משלו, הדומה לדרכו של הרז"ה, אך שונה ממנה בנקודות אחדות. הרמב"ן קובע קודם כל, בניגוד לרז"ה, שבמילה ובבת כהן החבלה וההבערה צריכות לגופן, שהרי הוא צריך לעשותן בגלל המצוה, וכל שצריך לגוף המלאכה מאיזו סיבה שהיא – הרי זו מלאכה הצריכה לגופה, ע' בסוגיית משאצ"ג פסקה ו' שזוהי שיטת הרמב"ן¹⁹. אמנם, אומר הרמב"ן, המילה

19. ע' שם בהערה 8 שהרז"ה והרמב"ן נחלקו בפעולת תיקון פיסו של גוף על ידי הסרת חלק מיותר ממנו, שלרז"ה זוהי משאצ"ג ולרמב"ן היא מלאכה הצריכה לגופה. אך בעניננו אין זה

וההבערה לצורך בת כהן נחשבות לקלקול, כי גוף הנימול נשאר חבול ואין לאדם הנאה מזה, וכך הבערת העצים לשם הריגה, שאין לאדם הנאה מזה, נחשבת לקלקול העצים, והתיקון שיש כאן, שהוא המצוה, נחשב לתיקון בדבר אחר, שלר' שמעון הפוסט במשאצ"ג אינו כלום, ולר' יהודה המחייב במשאצ"ג הריהו תיקון גמור, וזהו מקור תליית המחלוקת במקלקל בחבורה ובהבערה בר' יהודה ור' שמעון (כסברת רש"י). ר' אבהו ור' יוחנן נחלקו אליבא דר' שמעון (כתוס'), ר' להלן. חובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו נחשבים אף הם לקלקול גמור – אין לדעת הרמב"ן מושג של "תיקון קצת" (כנ"ל סוף פסקה ו') – כי אין דרך בני אדם לחבול ולהבעיר לצורך כזה (מה שאין כן שוחט בהמה לאכילה או מבעיר לבשל, שהם תיקון כי כן דרך הנאתן, כרו"ה), ומכל מקום הריהם מלאכה הצריכה לגופה לכל דבר, שכן הוא צריך לקלקול זה.

יב. שני דינים ב"מלאכת מחשבת"

בפירוש מחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן הולך הרמב"ן בכמה דרכים חלופיות: בדרך הראשונה אומר הרמב"ן, שר' אבהו סבר שבחובל ומבעיר לא דרושה אפילו מלאכה הצריכה לגופה, ור' יוחנן השתיקו כי סבר שאף ר' שמעון, המחייב מקלקל בחבורה, דורש שתהיה צריכה לגופה, והסוגיות בסנהדרין ועוד הן כר' יוחנן (כפירוש הראב"ד). בטעם המחלוקת כתב הרמב"ן, שר' אבהו סבר שהואיל וגם פטור מקלקל וגם פטור משאצ"ג לר' שמעון נלמדים ממלאכת מחשבת, אם גילתה התורה שבתובל ומבעיר מקלקל חייב – הרי שאין במלאכות אלה דין מלאכת מחשבת, ואף במשאצ"ג חייב בהן, וכדרך שאמרו בכריתות יט: "הואיל ומקלקל בחבורה חייב, מתעסק בחבורה חייב". ור' יוחנן סבר שיש לחלק בין פטור מקלקל לפטור משאצ"ג, כי במילה ובבת כהן הוא צריך לגוף המלאכה, ומלאכת מחשבת היא, אלא שהיא בענין של קלקול, ואין לך בו אלא חידושו: מקלקל חייב, אבל משאצ"ג פטור.

לעיל (פסקה ט') דיברנו על הרעיון של "הורדת הדרישות" של דין מלאכת מחשבת בחובל ומבעיר. והנה לשיטת הרמב"ן, בניגוד לשיטות תוס' ורש"י, אין לנו במקלקל ובמשאצ"ג דרישות "מוקטנות", שהרי לשיטתו מקלקל גמור חייב, ואין צורך ב"קצת תיקון" אפילו לר' יוחנן, וכך חובל ומבעיר הצריך לקלקול – נחשב למלאכה הצריכה לגופה לכל דבר. החילוק לפי ר' יוחנן הוא בין מקלקל למשאצ"ג, והשאלה היא מדוע דין מקלקל מבוטל בחובל ומבעיר, ואילו דין משאצ"ג נשאר על כנו, והלא לכאורה חסרון מקלקל הוא חסרון יותר גדול, שהרי

שורש מחלוקתם, כי הרמב"ן אינו מתייחס למילה ובת כהן כתיקון פסי, אלא כצורך מצוה גרידא.

גם ר' יהודה מודה בו, מה שאין כן בחסרון משאצל"ג²⁰. יתר על כן. הרמב"ן מקשה בהמשך דבריו: "ואם תאמר ומה ראו לומר כן דר' שמעון בחובל ומבעיר מחייב במקלקל משום דלא חשיב תיקון דמצוה (שהרי הוא תיקון חיצוני, שאינו צריך לגופה), אדרבה ליגמר מינייהו דכל משאצל"ג חייב עליה, וממילא הוה ליה מתקן כר' יהודה". והוא עונה: "י"ל מלאכה שאין צריך לגופה לר' שמעון מקרא מלא הוא, מלאכת מחשבת, וחידוש הוא שחידשה תורה באלו שתיהן". כלומר: ממקרא מלא של "מלאכת מחשבת" לומד ר' שמעון שדרוש בכל המלאכות שהמלאכה תהיה צריכה לגופה, ואם כן אין הוא יכול לומר שמילה ובת כהן מלמדות לכל המלאכות שמשאצל"ג חייב. אך לכאורה עדיין קשה: ומדוע לא נלמד לפי ר' שמעון ממילה ובת כהן שרק בחבורה ובהבערה משאצל"ג חייב, במקום ללמוד שמקלקל חייב בהן?

ונראה שהרמב"ן רוצה לומר שלדעת ר' שמעון דין משאצל"ג הוא דין יותר יסודי מדין מקלקל, ואם אנו צריכים לבחור ביניהם – עלינו לומר שהתורה ויתרה על פטור מקלקל בחובל ומבעיר, אך לא ויתרה על פטור משאצל"ג. ולכאורה ההסבר לכך הוא על פי מה שכתבנו בפתיחת הספר (מבוא למושג "מלאכת מחשבת") שהדרישה של "מלאכת מחשבת" יכולה להתפרש בשני מובנים: האחד מלשון מחשבה וכוונה, כמו "לא אתעביד מחשבתו" (שבת צב:), והאחר מלשון אומנות וחיבור, כמו שכתב רש"י בביצה יג: על היתר הגמ' לקלף שעורים בידו לאכילה משום שמלאכת מחשבת אסרה תורה: "מלאכת מחשבת שהיא מלאכת אומנות אסרה תורה, שנשמכה פרשת שבת למלאכת המשכן בויקהל והתם מלאכת מחשבת כתיב". את הפטור של משאצל"ג משייך הרמב"ן למובן הראשון, של כוונה ומחשבה, כי במשאצל"ג אין האדם מכוון את מחשבתו לתכלית העיקרית של המלאכה אלא לדבר אחר, ואילו את הפטור של מקלקל הוא משייך למובן השני, של אומנות וחיבור. המובן הראשון של "מלאכת מחשבת", שהוא המובן היותר יסודי, דרוש גם בחובל ומבעיר לדעת ר' יוחנן (ולר' אבהו, החולק על ר' יוחנן ואינו מבדיל בין הדינים, אכן כתב הרמב"ן שהוא מחייב גם "מקלקל גמור בלא שום תיקון וכוונה"), ואילו המובן השני, מלאכה שיש בה אומנות וחיבור, אינו דרוש בחובל ומבעיר. וכך כתב הרמב"ן בדונו בשאלה מדוע חובל וצריך לכלבו ומבעיר וצריך לאפרו אינם נחשבים לתיקון גמור שגם ר' יהודה יודה בו: "שכל מה שאין דרכן של בני אדם לקלקל בשביל אותו התיקון אין זה מתקן אצל שבת, משום דמלאכת מחשבת בעינן, ואין זו מלאכת מחשבת שיהא חובל באדם לצורך הכלב וידליק גדיש לצורך האפר". וברור שחובל וצריך לכלבו מתכוון למלאכה, והיא אף נחשבת למלאכה הצריכה לגופה, כמו שהסביר את דברי ר' ²⁰. כך כתב הרא"ה, ההולך בשיטת הרמב"ן, כדלהלן, בדעת ר' אבהו, שאם מקלקל חייב כל שכן שמשאצל"ג חייב, ע' לקמז הערה 22.

יוחנן, אלא החסרון הוא שלחבול באדם לצורך כלב אין זו מלאכה חשובה²¹. ונראה שזהו גם טעמו של הראב"ד, בנמקו את הצורך במשאצ"ג לר' יוחנן (לעיל סוף פסקה ח'): "שלא יהא מקלקל בחבורה חמור לר' שמעון ממתקן בשאר מלאכות", רצונו לומר, שדין משאצ"ג הוא יותר יסודי מדין מקלקל. אך כאן הבן שואל: הלא מתעסק שבסוגיה בכריתות גם הוא ענין למחשבה וכוונה, דהיינו שנתכוון לעשות דבר אחד ועשה דבר אחר, ע"ש, ומדוע לא ייפטר בחובל ומבעיר כמו משאצ"ג? תשובה לשאלה זו מוצאים אנו בדברי הרא"ה המובאים בשיטמ"ק לבבא קמא לד': (וחלקם גם במיוחס לר"ן בסוגייתנו). הרא"ה הולך בשיטתו של רבו הרמב"ן בסוגיה, לפי הדרך הראשונה הנ"ל²², ומסיים: "וההיא דכריתות דאמרינן בפ' ספק אכל הנח לחבורה הואיל ומקלקל חייב מתעסק נמי חייב – אתיא כר' אבהו". כלומר: תירוצו של רב נחמן בכריתות "הנח לתינוקות" וכו' הוא כדעת ר' אבהו, שלומד ממקלקל לכל דין מלאכת מחשבת לסוגיו, אבל לר' יוחנן אין לומדים ממקלקל למתעסק.

לפי זה תיושב גם קושיה גדולה על שיטת הריטב"א, שהתקשינו בה בסוגיית דשא"מ פסקה ז'. הריטב"א סובר שגם פטור דשא"מ מקורו בדין מלאכת מחשבת, והקשו עליו מדוע אומרת הגמ' בכתובות ה': שפטור דשא"מ נוהג בחבורה, והלא אמרו "הנח לתינוקות" וכו', כלומר שדין מלאכת מחשבת אינו נוהג בחובל ומבעיר. והנה בסוגייתנו סובר הריטב"א כרבו הרא"ה (לשון הריטב"א, אחר הציעו את שיטת "רבינו הגדול" [=הרמב"ן]): "ומה שכתבתי הוא הנכון לפני רבינו ז"ל" [=הרא"ה]). הריטב"א יוכל איפוא לענות שסתמא דגמ' בכתובות היא כדעת ר' יוחנן, שאין לומדים ממקלקל למעסק, והוא הדין לדשא"מ, ואילו תירוצו של רב נחמן בכריתות הוא כדעת ר' אבהו.

אולם, בדרך שניה כתב הרמב"ן, שגם ר' אבהו מודה שדרושה מלאכה הצריכה לגופה בחובל ומבעיר, אלא שהוא סובר שהחובל בחבירו והמדליק את הגדיש, אף על פי שהוא רוצה רק להזיק ואינו צריך לכלבו ולאפרו – גם הוא נחשב שצריך את הקלקול לגופו, ור' יוחנן נחלק עליו בזה, וסבר שרצון להזיק אינו נחשב לצורך

21. אך ע' עוד להלן פסקה י"ד הערה 23.

22. בנקודה מסוימת נראה שיש הבדל בין הרא"ה לרמב"ן: מדברי הרמב"ן משמע שר' אבהו סבר שבמילה ובבת כהן המלאכה אינה נחשבת צריכה לגופה, כי הקלקול אינו יכול להיחשב צריך לגופו, ור' יוחנן חידש לו שגם קלקול יכול להיחשב צריך לגופו, כיון שצריך לו לצורך המצוה (או לכלבו ולאפרו). ואילו מדברי הרא"ה משמע שר' אבהו מורה שבמילה ובבת כהן המלאכה צריכה לגופה, אלא שכיון שלמדנו מהן שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב, יש ללמוד גם שלא דרושה בהן מלאכה הצריכה לגופה, כיון שאין בהן דין מלאכת מחשבת (והרא"ה כותב שכל שכן הוא, וטעמו מן-הסתם שפטור מקלקל יותר ברור, שהרי אף ר' יהודה מודה בו), והתורה היתה מחייבת במילה ובבת כהן גם אילו היתה זו משאצ"ג. ור' יוחנן מחלק בין מקלקל למשאצ"ג.

ולמלאכת מחשבת, ואינו דומה למילה ובת כהן שם הצורך הוא למצוה. וכדרך שלישית אומר הרמב"ן שי"ל שר' יוחנן ור' אבהו לא נחלקו כלל, אלא ר' אבהו שנה את הברייתא, ור' יוחנן העמידה בצריך לכלבו ולאפרו, ור' אבהו קיבל זאת. והנה לפי שתי הדרכים האחרונות אין מקום לתירוץ הרא"ה שהסוגיה בכריתות היא כר' אבהו, וקשה מה יענה הרמב"ן על האמור שם "הנח לתינוקות הואיל ומקלקל בחבורה חייב מתעסק בחבורה חייב". ונראה שצריך לומר כי לדעת הרמב"ן (לפחות לפי שתי הדרכים האחרונות) ר' יוחנן מודה באופן בסיסי לסברת ר' אבהו, שאם מצינו שהתורה חייבה מקלקל בחבורה והבערה – הרי שדין מלאכת מחשבת כולו בטל בהם, אלא שר' יוחנן מוציא מכלל זה את מה שבודאי נותר מדין מלאכת מחשבת בדוגמא שהתורה נותנת, דהיינו את זה שהמלאכה צריכה לגופה, שהרי התורה מדברת על המתכוון למצוה, שהוא מלאכה הצריכה לגופה, אך היא יכולה להיות גם במתעסק, וכמו שהוסבר לעיל סוף פסקה ט' בדברי ה'צמח צדק'. אמנם הרא"ה, הפוטר מתעסק בחבורה ובהבערה לדעת ר' יוחנן, יכול להחזיק בחילוק הנ"ל שבין מלאכת מחשבת במובן של חשיבות, שהיא אינה דרושה בחבורה ובהבערה, לבין מלאכת מחשבת במובן של כוונה, הדרושה גם בהן.

יג. בין שיטת רש"י לשיטת הרמב"ן

לקראת סיום דבריו כותב הרמב"ן: "זהו מה שהעליתי בשמועה זו מתוך פלפולו של רש"י ז"ל, ולא כדבריו ממש, ודבר נכון הוא ועולה כהוגן". הרמב"ן אכן תירץ את ארבע הקושיות שהוצגו לעיל:

א. סתם חובל ומבעיר, כמו שוחט ומבעיר לבישול, אינו מקלקל אלא מתקן, והוא גם מלאכה הצריכה לגופה.

ב. לפיכך, ר' שמעון למד דוקא ממילה ובת כהן, שם גוף המעשה הוא קלוקל, והתיקון הוא בדבר אחר.

ג. ר' יוחנן ור' אבהו דנו בדעת ר' שמעון, ולכן השתיק ר' יוחנן את ר' אבהו.

ד. גם בחובל ומבעיר דרוש שיהיה צריך לגוף הקלוקל, כמו שאמרו בגמ' בסנהדרין ועוד.

ויש להעיר, שתירוץ קושיה ד', שגם בחובל ומבעיר דרוש שהקלוקל יהיה צריך לו – כתוב כמעט במפורש בפירש"י לסנהדרין, כנ"ל פסקה ט', וקצת קשה שהרמב"ן לא הזכירו.

יש להוסיף ביאור להבדל שבין שיטות רש"י לרמב"ן. לעיל פסקה ד' ראינו שאפשר לתרץ שתי קושיות על רש"י – את קושיה ב' הנ"ל, ואת השאלה מדוע לא נאמר שהחידוש בחובל ומבעיר הוא שמשאצל"ג חייב ולא שמקלקל חייב – חדא בחברתה, ולומר: מחובל ומבעיר סתם באמת היה אפשר ללמוד רק

שמשאצל"ג חייב בהן, אבל לאחר שגילתה התורה במילה ובבת כהן שחייב אף על פי שאין בהן תיקון אפילו אצל אחרים – כי לדעת ר' שמעון המצוה אינה נחשבת תיקון – למדנו שחידוש התורה הוא שמקלקל חייב בהן. אך לכאורה קשה: רש"י הלא טוען שהגמ' תלתה את המחלוקת במקלקל בחבורה בר' יהודה ור' שמעון משום שמחלוקת זו נובעת מהמחלוקת בענין משאצל"ג. אך אם יש הכרח לומר שר' יהודה ור' שמעון נחלקו גם האם יש במילה ובבת כהן תיקון או לא – הרי חזרנו לכך שר' יהודה ור' שמעון נחלקו בסברה חיצונית, שאינה תלויה במחלוקתם במשאצל"ג, ומנין לגמ' שר' יהודה ור' שמעון אכן נחלקו בכך?

את התשובה יש ללמוד מדברי הרמב"ן, שכתב בתוך דבריו אודות שיטת רש"י: "כיון דברייתא דתני ר' אבהו קתני חוץ מחובל ומבעיר – צריכין למימר דר' שמעון היא, ולא חשיב ליה (ר"ל: לתיקון דמילה) כתיקון דגופו, דאי לא – ברייתא אמאן תרמייה?". כלומר: היות שישנם שני מקורות, המשנה והברייתא, שאחד פוטר מקלקל אף בחובל ומבעיר, ואחד מחייב מקלקל בחובל ומבעיר – הגמ' הבינה שהמש' היא כר' יהודה והברייתא כר' שמעון. וטעמה: לר' יהודה, המחייב במשאצל"ג, אין לנו צורך לומר שחובל ומבעיר שונות משאר מלאכות, ואילו לר' שמעון, הפוטר במשאצל"ג, ודאי שיש דין מיוחד בחובל ומבעיר, כמו שביאר רש"י, שכל חובל ומבעיר מקלקל הוא בגופו ומתקן אצל אחרים, ועל כרחך או משאצל"ג או מקלקל חייב בו, ואם מצינו ברייתא הסוברת שמקלקל חייב – יש לנו לומר שר' שמעון לומד ממילה ובת כהן שמקלקל הוא שחייב, ואם כן הוא סובר שאין המצוה תיקון; ואילו התנא של משנתנו, דהיינו ר' יהודה, הפוטר מקלקל בחבורה, על כרחך סובר שגם המצוה היא תיקון, ולכן גם מילה והבערת בת כהן הן משאצל"ג רגילה.

הקשר בין המחלוקת במשאצל"ג לבין המחלוקת במקלקל בחבורה לשיטת רש"י הוא איפוא קשר עקיף, העובר דרך ההכרח מהמקורות (המש' והברייתא). לעומת זאת, לפי שיטת הרמב"ן, ר' יהודה ור' שמעון נחלקו רק בשאלת משאצל"ג, וממנה נובעת באופן הגיוני ישיר מחלוקתם במקלקל בחבורה: המצוה במילה ובבת כהן היא לדברי הכל תיקון אצל אחרים, ולכן לר' יהודה חייב משום משאצל"ג, ואין שום דבר מיוחד במלאכות אלו, ואילו לר' שמעון יש ללמוד מכאן שהן יוצאות דופן, דהיינו או שמשאצל"ג חייב בהן, או שמקלקל חייב בהן, ומסברה יש להשאיר את דין משאצל"ג על כנו, משום שהוא יותר בסיסי, כנ"ל, ולומר שהחידוש שחידשה תורה בהן הוא שמקלקל חייב.

יד. השגת הר"ן על הרמב"ן ודרכו של הר"ן

לפני שאנו ניגשים לשיטת הראשונים האחרונה בסוגייתנו, שיטת הר"ן, נסקור את

דעות הקודמים לו מבית מדרשו של הרמב"ן. ראינו שהרא"ה, ובעקבותיו הריטב"א, מקבלים את שיטת הרמב"ן. הרשב"א בשבת מביא את שיטת רש"י ודן בה, אך דבריו קוצרו ונקטעו לפנינו, וסופם חסר. אולם, מחידושו לבבא קמא (לד: ד"ה תני) עולה שהוא הולך בדרכו של הרז"ה: מחד הוא מביא את שיטת רש"י שהמחלוקת במקלקל בחבורה נובעת מהמחלוקת במשאצ"ג, ומאידך הוא כותב כתוס' שאי אפשר שמחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן היא מחלוקת התנאים, כי אם כן לא היה ר' יוחנן משתיק את ר' אבהו, אלא מחלוקתם היא אליבא דר' שמעון, ונחלקו האם צריך "קצת צורך ותיקון" (גם בענין מהות התיקון במילה ובכת כהן כתב הרשב"א כרז"ה, כנ"ל פסקה ה'; אך לגבי ראיית מבעיר עצים לבישול כמקלקל לא העיר על דברי רש"י כמו שהעיר הרז"ה).

הר"ן מאריך להרצות את שיטת הרמב"ן, אך הוא תמה על נקודה מרכזית בה: "ואני תמה, לפי שהוא ז"ל ארכביה לפירושא דיליה אתרי ריכשי, דכשם שהוא אומר דמילה מלאכה הצריכה לגופה מיקרי, מפני שהוא צריך שיישאר מהול, ובוודאי שהוא אין לו צורך לישאר מהול אלא כדי לקיים מצות בוראו, וכיון שהוא אומר שאותו תיקון אינו מגופה של מלאכה, והוא אינו צריך לישאר מהול אלא בשביל אותו תיקון שאינו מגופה של מלאכה – נמצאת מילה משאצ"ג לגמרי, ואיני רואה פשרה בין הפנים הללו כלל". כלומר: הר"ן אינו מקבל את ההבחנה שעושה הרמב"ן בין אינו צריך לגופו של התיקון, לצריך לגופו של הקלקול, אלא לדעתו אם צורך המצוה נחשב "צריכה לגופה" – אין כאן מקלקל אף לר' שמעון, ואם צורך המצוה אינו נחשב "צריכה לגופה" – גם הקלקול אינו יכול להיחשב מלאכה הצריכה לגופה (כי הצטרכותו את הקלקול היא לצורך המצוה). לר"ן נראה איפוא שיש סתירה פנימית בשיטת הרמב"ן בנקודה זו.

הר"ן מציע דרך משלו, המבוססת אף היא על היסוד שמחלוקת ר' יהודה ור' שמעון קשורה למחלוקתם במשאצ"ג, אך הוא מחדש בענין סברה חדשה. הר"ן מניח כרש"י וכרמב"ן שצורך המצוה אינו נחשב "צריכה לגופה", אלא הוא צורך חיצוני. הנחה נוספת שמניח הר"ן, שלדעת ר' שמעון, הסובר משאצ"ג פטור עליה, "כל שאתה מוסיף תיקון בדבר שאינו מגופה של מלאכה – אי אתה מוסיף חיוב במלאכה, אדרבה, אתה מוסיף בה פטור, דכל היכא שהתיקון שאינו מגופה יותר חשוב, המלאכה היא יותר נגדרת אצלו, והיא נעשית טפילה לאותו דבר שהוא פוטר ומגרע כוחה". לעומת זאת לר' יהודה, הסובר משאצ"ג חייב עליה, הסברה הפוכה: צורך חיצוני הוא סיבה לחיוב כמו צורך לגופה.

ר' שמעון לומד ממילה וכת כהן שמקלקל בחבורה חייב, כי עצם המעשה הוא קלקול. שמא תאמר: הרי הוא מתקן בכך שעושה מצוה – תיקון חיצוני לר' שמעון אינו מוסיף חיוב, אלא גורם פטור, כנ"ל. בכך עונה הר"ן על השאלה מדוע לא נלמד ממילה שמשאצ"ג חייב, במקום ללמוד שמקלקל חייב, התשובה היא שר'

שמעון מתחיל מעצם מעשה המלאכה, ומוצא שהתורה חידשה בו שהוא חייב אף על פי שהוא מקלקל; ואין לומר שסיבת החיוב היא התיקון שמבחוץ, כי תיקון מבחוץ הוא סיבה לפטור ולא לחייב. לר' יהודה, לעומת זאת, התיקון החיצוני של המצוה הוא גורם לחיוב, כי משאצל"ג חייב עליה, ולכן אין ללמוד ממילה שמקלקל בחבורה חייב.

את מה שמצינו בסוגיה בסנהדרין ועוד, שגם מקלקל בחבורה לר' שמעון, אם היא מלאכה שאינה צריכה לגופה אלא לצורך אחר, פטור עליה, מסביר הר"ן בכך שיש הבדל בין צורך מצוה לצורך חיצוני אחר: במילה הצורך החיצוני, שהוא צורך מצוה, אינו חזק דיו כדי "למשוך" את המלאכה ולעשותה טפילה אליו, כמו שהוא בצורך גשמי כדרכם של בני אדם, ולכן מילה מלמדת שמקלקל בחבורה גרידא חייב; אבל מקלקל שאינו צריך לגופה אלא לצורך חיצוני של חול (כגון שחובל ומעשהו מכוון רק לשם הוצאת קוץ, או שהורג עקרב רק כדי לסלקו), שבוה יש עוד סיבה לפטור – לא שמענו שהתורה חייבה בו, ולכן פטור עליה. ולר' יהודה, המתייב במשאצל"ג, אין הבדל בין צורך מצוה לצורך של חול, ושניהם מהווים סיבה לחייב.

באשר למחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן – הר"ן סובר כמו התוס', הראב"ד, הרז"ה והרמב"ן, שהמחלוקת היא אליבא דר' שמעון, אך הוא מסביר אותה כך: לר' אבהו גם מקלקל גמור בחבורה והבערה חייב, כל שאין לו במעשה צורך חיצוני של חול שהמלאכה "מתבטלת אליו" ובגללו יהיה פטור עליה, כגון הורג נחש כדי שלא ישכנו; ואילו ר' יוחנן סבר שאף בחבורה והבערה אין לחייב במקלקל גמור, כי במילה ובבת כהן בכל זאת מתכוון למשהו (לשם המצוה), שאמנם אינו חזק דיו למשוך אחריו את המלאכה לכיוון של פטור, אך יש בו כדי להחשיבה למלאכת מחשבת. לשון הר"ן: "דבהנהו הרי הוא מתכוון לדבר... הילכך כל שעושה מלאכתו בכוונה מלאכת מחשבת מקריא להיות מחייב עליה, אבל מקלקל גמור מלאכה של שטות היא, ואי אפשר שתהא קרויה מלאכת מחשבת שיתחייב עליה". לפיכך אומר ר' יוחנן שמקלקל בחבורה ובהבערה חייב רק כשצריך לכלבו ולאפרו, כי צורך מועט זה, שאינו כדרכן של בני אדם, אף על פי שהוא נחשב לצורך חיצוני, דומה הוא לצורך מצוה: מחד הוא מחשיב את המלאכה למלאכת מחשבת, ומאידך, כיון שהוא צורך קלוש, אין הוא עושה אותה טפילה אליו.

ולכאורה נראה מלשון הר"ן שאין הוא מבדיל בין שתי משמעויות של "מלאכת מחשבת", אלא גם פטור מקלקל שייך לדעתו לענין של חסרון מחשבת וכוונה, כי כוונת היזק היא כוונת שטות ואינה כוונה²³. "מלאכת מחשבת"

23. ראינו בפתיחת הספר (מבוא למושג "מלאכת מחשבת") שאת הגמ' בביצה יג., שהובאה לעיל פסקה י"ב כמקור ל"מלאכת מחשבת" כמובן של חשיבות – פירש ר"ח מענין מחשבת וכוונה למלאכה. ע"ש. גם את הגמ' בובחים מז. שהוזכרה בפתיחה, בדבר המוציא אכלין פחות

פירושה מלאכה שעשאה מתוך כוונה תחילה לעשות מלאכה זו לצורך מסוים, ור' שמעון מוסיף: לא לצורך שהוא חיצוני למלאכה. בשאר מלאכות דרוש שהדבר שיתכוון אליו יהיה דבר של תיקון, ולא של קלקול, ושיעשה את המלאכה באותו החפץ שנתכוון אליו, ולא כמתעסק. אך בחובל ומבעיר הורידה התורה את הדרישות של מלאכת מחשבת: ממילה ובת כהן למדנו שמספיק במלאכות אלה שיתכוון לתקן תיקון כלשהו לר' יוחנן, ולר' אבהו אפילו מקלקל גמור חייב, ובלבד שלא יתכוון לצורך חיצוני. ונראה שהר"ן יפרש את הגמ' בכריתות אליבא דר' יוחנן כן: "הנח לתינוקות הואיל ומקלקל בחבורה חייב" – פי': ומספיקה בו כוונה כלשהי לתיקון כדי להיות מלאכת מחשבת, כגון צורך מצוה או צריך לדם לכלבו – "מתעסק בחבורה חייב" – פי': שהרי נתכוון לעשות חבורה לשם מילת תינוק, והרי זו כוונה כלשהי המספיקה להיחשב מלאכת מחשבת בחובל ומבעיר, ואין היא מעתיקה את המלאכה לענין אחר. וכן לר' אבהו: הואיל ומקלקל בחבורה חייב, ואינו צריך שום כוונה, גם מתעסק חייב, שהרי לא היתה לו כוונה לצורך אחר של חול, אלא למילה.

לבסוף יש לציין כי לשיטת הר"ן מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון במקלקל בחבורה והבערה אינה נובעת ישירות ממחלוקתם במשאצ"ג, אלא רק בצירוף הכרח המקורות, כמו שראינו בפסקה הקודמת לשיטת רש"י. כי אמנם לפי ההנחה שצורך המצוה הוא צורך חיצוני למלאכה, שיטת ר' שמעון בחובל ומבעיר אכן נובעת

מכשיעור מבלי שהצניעם והחשיבם תחילה, שאין זו מלאכת מחשבת – פירש רש"י שם: "וזה שאין שיעור זה חשוב בעיניו אינו מתכוון למלאכה". וכן באשר לעושה מלאכה כלאחר יד, שאחרונים כתבו שהוא פטור משום חסרון מלאכת מחשבת, ע' סוגיית מתעסק הערה 17, אפשר להבין באופן זה, שהמוציא דבר חסר-ערך אינו מתכוון למלאכה, והרי זו הרחבה של המושג "כוונת שטות" שמשתמש בו הר"ן (לגבי כלאחר יד אפשר גם לומר שפטור משום שאין זו דרך עשיית המלאכה, כמו המבשל בחמה שאין זו דרך בישול).

וייתכן שגם הרמב"ן רואה במקלקל חסרון מחשבה וכוונה, שלא כמו שרצינו לומר לעיל פסקה י"ב, שכן בתולין ת. למדנו: "א"ר נתמן אמר רבה בר אבהו סכין של עכורת כוכבים מותר לשחוט בה... מקלקל הוא", ופירש רש"י: "ואין זו הנאה, שבחיה היו דמיה מרובין מלאחר שחיטה". וכתב הרמב"ן שם: "ואי קשיא לך, דהא לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור, שוחט שלא לשמו מאי תיקן, תיקן להוציאו מידי אבר מן החי (פסחים עג.), אלמא שחיטה תיקון חשיבא. ולא קשיא, דגבי שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, ולא פטרה אלא מקלקל גמור שאין בו מחשבה, הא מכיון שחשב עליה לשום תיקון ושחטה הוי תיקון בגופה של כהמה למידי, אבל גבי ע"ז הנאה אסר רחמנא". וכן כתבו החוס' והר"ן שם. מאידך גיסא, אפשר שמ"ש הר"ן "אבל מקלקל גמור מלאכה של שטות היא", פירושו שמלבד הגורם של כוונה יש במלאכת מחשבת גם גורם של חשיבות. וכך יש להבין גם את לשון הרמב"ן "מקלקל גמור שאין בו מחשבה", כלומר שמחשבת שטות שלו אין בה חשיבות. וכבר אמרנו בפתיחה שהמשמעויות של מחשבה ושל חשיבות קרובות זו לזו, וצריך עוד עיון האם יש מקום לחלק ביניהן.

משיטתו במשאצ"ג, כי צורך חיצוני אינו יכול להוות סיבה לחייב לדעתו, וממילא יש ללמוד ממילה ובת כהן שמקלקל בחבורה והבערה חייב, כנ"ל. וכך כתב הר"ן בקצרה בחידושו לסנהדרין פד: "מאן שמעת ליה מקלקל בחבורה חייב ר' שמעון – ודאי הא לא שמעינן ליה לר' שמעון בהדיא דאמר הכי בכולה שבת, אלא דאיהו סבירא ליה דמשאצ"ג פטור עליה, ואם כן למאי איצטריך למישרי מילה בשבת, הא אינה צריכה לו לגוף הערלה, אלא ודאי משום דסבירא ליה דמקלקל בחבורה חייב". אבל באשר לר' יהודה – אין לנו דרך לדעת האם צורך מצוה נחשב אצלו כצורך גמור או לא, אלא שהיות שמצינו שהמש' פוטרת בכל המקלקלים כולל חובל ומבעיר, הרינו תולים אותה בר' יהודה, ואומרים שר' יהודה מתייחס לצורך המצוה כאל כל צורך חיצוני, וממילא מילה ובת כהן הן כמשאצ"ג רגילה, ואין שום דין מיוחד בחובל ומבעיר. זהו איפוא מצב הפכי למה שכתב הרמב"ן לפי שיטת רש"י שהברייתא היא כר' שמעון כי אחרת אמאן תרמייה, ע' בפסקה הקודמת.

פרק רביעי: תוצאות להלכה

טו. כמי הלכה במקלקל בחבורה?

השאלה האם מקלקל בחבורה ובהבערה חייב או פטור אינה מופיעה בפירוש בטור ובשו"ע, שהרי מכל מקום אסור, ואין לנו חיוב חטאת בזמן הזה. אמנם, ברור שלפעמים יש נפקא מינה האם איסור מסוים הוא מדאורייתא או מדרבנן, ולכן עלינו לברר מהי ההלכה במחלוקת זו.

ראינו (פסקה ז') שהרמב"ם פסק כר' יהודה שהמקלקל בחבורה ובהבערה פטור, ושכך נראה מדברי ר"ח והרי"ף. עוד ראינו (פסקה ו') שלשיטת רש"י ורשב"ם, כמו לשיטת הרמב"ם, ר' אבהו ור' יוחנן נחלקו במחלוקת ר' שמעון ור' יהודה, ובפשטות צריכה להיות ההלכה כר' יוחנן וכר' יהודה. אך לשיטת רש"י, בהבדל משיטת הרמב"ם, המחלוקת במקלקל בחבורה תלויה במחלוקת במשאצ"ג, ולכאורה יוצא שאם פוסקים כר' יהודה במקלקל בחבורה – הלכה כמותו גם במשאצ"ג. לגבי רש"י אין בכך קושי, שכן אין ידוע לנו כמי פוסק רש"י במשאצ"ג, כך שאפשר להניח שהוא אכן פוסק כר' יהודה²⁴. אך ר' להלן לגבי

24. אולם, נראה שגם אילו היה רש"י סובר כאותם ראשונים הפוסקים כר' שמעון במשאצ"ג, על פי הוכחות שונות מהגמ' (ע' בסוגיית משאצ"ג פרק שלישי) – היינו יכולים להבין זאת לשיטתו, שכן לעיל (פסקה י"ג) הוסבר שהתלות ההכרחית בין משאצ"ג למקלקל בחבורה היא רק לר' יהודה, דהיינו שהסובר כר' יהודה במשאצ"ג מוכרח לומר שמקלקל בחבורה פטור, אבל הסובר כר' שמעון במשאצ"ג אינו מוכרח לומר שמקלקל בחבורה חייב, אלא שמבריייתא למדנו שר' שמעון סובר שהמצוה אינה נחשבת לתיקון והמקלקל בחבורה חייב, אבל אפשר שהאמוראים סברו כר' שמעון בחדא, במשאצ"ג. וחלמו עליו בחדא, וסברו כר'

ראשונים אחרים. [דוקא לשיטת הרמב"ם, הפוסק בפירוש כר' יהודה הן במקלקל והן במשאצל"ג (ע' סוגיית משאצל"ג פסקה ט"ז), אין תלות בין שני הפסקים, כנ"ל פסקה ג'].
 לשיטות רש"י והרמב"ם, המשמעות המעשית של הפסק כר' יהודה שהמקלקל בחבורה ובהבערה פטור היא, שדרוש שיהיה צריך לכלבו או לאפרו, וזהו תיקון מספיק, שהרי זה מה שהצריך ר' יוחנן הפוסק כר' יהודה.

לשיטת התוס' והרא"ש, לעומת זאת, ר' אבהו ור' יוחנן נחלקו אליבא דר' שמעון, ולכאורה זוהי סיבה לפסוק כר' שמעון, וכן משמע שפסקו התוס' והרא"ש בתוספותיו (קו. ד"ה דאמר). אך בהג"א בכתובות כתב בשם ר"ת כמסתפק: "אפילו אי קי"ל כר' שמעון דמקלקל בחבורה חייב", כי ייתכן שר' אבהו ור' יוחנן דנו בפירושה של הברייתא הסוברת כר' שמעון, אך לא פסקו כמותה (לעיל פסקה ז). לשיטה זו מחלוקת ר' אבהו ור' יוחנן היא האם ר' שמעון מצריך בחובל ומבעיר קצת תיקון, או לא, והלכה כר' יוחנן, כלומר שהחובל וצריך לכלבו והמבעיר וצריך לאפרו חייב, ושאינו צריך לכלבו ולאפרו פטור, כמו לשיטות רש"י והרמב"ם. וכן במקרים של שוחט שחיטה שאינה מתירה, התיקון של לטהרו מידי נבילה או להוציאו מידי אבר מן החי, מועיל הן לר' יהודה לשיטת רש"י והרמב"ם והן לר' יוחנן לשיטת התוס' (פסקה י').

ראינו שגם לשיטות הראב"ד, הרז"ה, הרמב"ן וסיעתו, והר"ן, ר' אבהו ור' יוחנן נחלקו אליבא דר' שמעון. לכאורה מסתבר איפוא שיפסקו כר' שמעון. אך מצינו שהרז"ה מחזיק בסברת רש"י שהמחלוקות במקלקל בחבורה ובמשאצל"ג תלויות זו בזו, ובענין משאצל"ג הוא פוסק כר' יהודה (ע' סוגיית משאצל"ג פסקה י"ח), ועל כרחק שגם בענין מקלקל בחבורה יפסקו כר' יהודה שמקלקל בחבורה פטור, ויאמר שר' אבהו ור' יוחנן דנו אליבא דר' שמעון, אך אין הלכה כמותו, אלא כסתם משנה, או שאין הלכה כר' אבהו ור' יוחנן אלא כאמוראים שפסקו כר' יהודה במשאצל"ג (ע' בסוגיה שם). לשיטת סיעת ראשונים זו, והרז"ה בתוכם, לר' יהודה צריך לכלבו ולאפרו אינו נחשב תיקון, שהרי זה מה שמצריך ר' יוחנן לפי ר' שמעון, ונמצא לשיטת הרז"ה הלכה שהחובל וצריך לכלבו והמבעיר וצריך לאפרו פטור, בניגוד לשיטות רש"י והרמב"ם והתוס' והרא"ש. אמנם, השוחט ומתקן תיקון כלשהו בבהמה עצמה, כגון שמוציאה מידי אבר מן החי, חייב גם לדעת הרז"ה (פסקה י').

הרמב"ן סובר אף הוא שהמחלוקות במשאצל"ג ובמקלקל בחבורה תלויות הגיונית זו בזו, ומכיון שפסקו כר' שמעון במשאצל"ג (סוגיית משאצל"ג פסקה י"ח), הרי שיפסקו כר' שמעון גם במקלקל בחבורה. ואין הוא דורש "קצת תיקון", אלא שגם בחובל ומבעיר המלאכה תהיה צריכה לגופה. וכך גם הראב"ד. וראינו שגם יהודה שהמצוה נחשבת לתיקון. והמקלקל בחבורה פטור. השה לעיל הערה 15.

התוס' והרא"ש דורשים זאת. ולפי הרא"ה שדברי רב נחמן בכריתות "הנח לתינוקות הואיל ומקלקל בחבורה חייב מתעסק בחבורה חייב" הם כדעת ר' אבהו – ייתכן שהלכה כר' אבהו וכרב נחמן שבחובל ומבעיר חייבים אפילו במשאצ"ג. ובס' 'נתיבות שלום' (סי' ל' אות כ"ב) הקשה שלכאורה יש סתירה בדברי הר"ן, שכן בסוגייתנו הר"ן סובר כרש"י שהמחלוקות במקלקל בחבורה ובמשאצ"ג תלויות זו בזו, ומי שסובר במשאצ"ג פטור על כרחך סובר במקלקל בחבורה חייב, כנ"ל בסוף הפסקה הקודמת, ובענין משאצ"ג פסק כר' שמעון (סוגיית משאצ"ג פסקה י"ט), ואילו בחידושו לחולין יד. (ד"ה מתני') כתב הר"ן: "דבשבת נמי לא מחייב עד גמר שחיטה, דמקמי הכי הוה ליה מקלקל בחבורה דקיי"ל דפטור". ולענ"ד יש לתרץ קושיה זו בשתי דרכים:

א. ראינו לעיל פסקה י' שהתוס' בפסחים פירשו את הלשון "לדברי האומר מקלקל בחבורה פטור" – לדברי ר' יוחנן, האומר שגם לר' שמעון מקלקל גמור בחבורה פטור, אלא צריך קצת תיקון. וכך יש להבין את לשון הר"ן, לשיטתו הנ"ל שלר' יוחנן צריך תיקון כלשהו גם בחובל ומבעיר: דמקמי הכי, לפני גמר שחיטה, הרי הוא מקלקל גמור בחבורה (שהרי אין שום תיקון עד גמר שחיטה), דקיי"ל דפטור, שהרי הלכה כר' יוחנן נגד ר' אבהו תלמידו.

ב. הגמ' שם אמרה על המש': "א"ר הונא דרש חייא בר רב משמיה דרב אסורה באכילה ליומא (כלומר: אף על פי שהשחיטה כשירה, כמ"ש המש', מכל מקום בשבת עצמה אסור לאכלה), ונסבין חבריא למימר ר' יהודה היא", וכל הסוגיה שם עוסקת למצוא הי' ר' יהודה, ע"ש, על כן כתב הר"ן שלפני גמר שחיטה אין כאן חיוב לפי מאי דקיי"ל של ר' יהודה מקלקל בחבורה פטור.

נמצינו למדים שלהלכה יש שלוש דעות בראשונים בענין מקלקל בחבורה ובהבערה: א. מקלקל גמור בחבורה ובהבערה פטור, אך תיקון כמו צריך לכלבו ולאפרו מספיק כדי לחייב (שיטת רש"י והרמב"ם מחד, ושיטת התוס' והרא"ש מאידך). ב. מקלקל בחבורה ובהבערה פטור אפילו בצריך לכלבו ולאפרו (שיטת הרז"ה). ג. מקלקל בחבורה ובהבערה חייב, ואין צורך בתיקון, אלא דרוש רק שהמלאכה תהיה צריכה לגופה (שיטת הרמב"ן. ולרמב"ם ורז"ה, ואולי גם לרא"ה, גם במשאצ"ג חייב).

עוד יש לציין כי לפי התוס' והרמב"ן (לפחות בשני התירוצים האחרונים שלו), וכ"כ 'תרומת הדשן' סי' רס"ה (ע' בפסקה הבאה), לר' יהודה שמקלקל בחבורה ובהבערה פטור – גם המתעסק שנתכוון לחפץ זה ועשה באתר פטור בהן, ולר' שמעון שמקלקל חייב בהן – גם המתעסק חייב. אך לדעת הרא"ה שהמימרא בכריתות "הנח לתינוקות הואיל ומקלקל בחבורה חייב" וכו' נאמרה רק לדעת ר' אבהו – ייתכן שהלכה כר' יוחנן, והמתעסק פטור אפילו לפוסקים כר' שמעון.

טז. פסקי הלכה נוספים השייכים לסוגייתנו

כתב הטור יו"ד סי' רס"ו: "כתב ה"ר אליעזר הלוי אם האב יודע למול אין לו למול בשבת אם יש אחר שיודע למול, דהא מילה הוא פסיק רישיה גבי דידיה דהוא מכוי' לתקן את בנו, אבל לגבי אחר לא מיקרי תיקון ושרי. ומיהו אם אין אחר שיודע למול ימול הוא". ובב"י שם ציין רק שב'תרומת הדשן' פירש את טעם רבנו אליעזר, ואת טעם מנהג העולם שחולקים עליו. הסברו של תה"ד (סי' רס"ה) הוא, שרבנו אליעזר פסק כר' יהודה שמקלקל בחבורה פטור, ומה שהוצרכה תורה להתיר מילה בשבת זה משום ד"מתקן גברא הוא", כלשון רש"י, ואין הפירוש שהתיקון הוא בזה שמקיים מצוה, אלא התיקון הוא "שיהא נקרא שלם" (אפשר להבין: לענין אכילת קדשים וכיו"ב, ע' לעיל פסקה ה'), והאב הוא שמתכוון לכך, כי ניחא לו שבנו יהא שלם, אבל אחר מתכוון רק למצוה ולא לתיקון גברא, ותיקון הגברא הוא לגביו פס"ר דלא ניחא ליה, כלומר דלא איכפת ליה (ע' סוגיית פס"ר פסקה ג'), ומקלקל הוא ופטור, ולכן "כי איכא אחר ליעביד אחר", כשבת קלג.25. וכתב תה"ד שהעולם לא נהגו כרבנו אליעזר, אלא אב היודע למול מל לכתחילה בשבת, והטעם הוא, או משום שאנו סוברים כתוס' – וכרמב"ן וסיעתו והר"ן – שהתיקון לר' יהודה הוא בעצם קיום המצוה, וממילא גם באתר יש כאן מלאכה דאורייתא שהתורה התירתה, או משום שאנו סוברים – כראשונים אלה – שהלכה כר' שמעון שמקלקל בחבורה חייב.

ובשו"ע (או"ח שלא, י; יו"ד רסו, ז) פסק שלא כרבנו אליעזר, אלא כמו שכתב תה"ד שנהגו העולם, אך לפי הטעם הראשון שכתב תה"ד אין לדעת מזה מה ההלכה בענין מקלקל בחבורה.

כתב ה'מגן אברהם' (סי' שט"ז ס"ק ט"ו): "ובחובל באדם או בבהמת חבירו דרך נקמה – הרמב"ם מחייב, שעושה נחת רוח ליצרו, והראב"ד פוטר". ראינו לעיל פסקה ב' שהרמב"ם נחלק עם הראב"ד וראשונים נוספים האם ה"עושה נחת רוח ליצרו" הוא מתקן או מקלקל, שלרמב"ם הוא נחשב מתקן, וחייב, ולראב"ד

25. בתחילת דבריו של תה"ד, כאשר הניח עדיין שרבנו אליעזר סובר שמקלקל בחבורה חייב, הוא טוען כנגדו שמהסוגיה בפ' ר' אליעזר דמילה אין ראייה לעניננו, כי למסקנת הסוגיה שם מודה אביי בפס"ר, "ולא שנא אב ולא שנא אחר, ולגבי חילול שבת נמי, אע"ג דבעינן מלאכת מחשבת ואפילו פס"ר פטור מן התורה לר' שמעון במלאכת שבת, מה שאין כן לגבי קציצת בהרת ושאר איסורים, מכל מקום כיון דמקלקל בחבורה חייב מתעסק נמי חייב". והגר"א הביא זאת בביאורו לאו"ח שלא, י. אך הרברים קשים להולמם, כי אם מקלקל בחבורה חייב, לשם מה הפס"ר. ושמא כוונתו לשיטת התוס' שצריך מכל מקום "קצת תיקון", ולגביו זהו פס"ר. וע' במה שכתב על דברי תה"ד בס' 'נתיבות שלום' סי' ל' אות י"ז (לענין הסברה שבפס"ר דלא ניחא ליה יש חסרון מלאכת מחשבת לבד ממשאצ"ג ר' מה שכתבנו בסוגיית דשא"מ פסקה כ-כא ובסוגיית פס"ר פסקה ט').

וסיעתו הריהו מקלקל גמור, ואינו כצריך לכלבו, ופטור (משום שלכה"פ הלכה כר' יוחנן שדרוש צריך לכלבו). והנה בטור חו"מ סי' תכ"ד פסק שהחובל בחבירו בשבת פטור מתשלומין, כי הרי הוא מתחייב בנפשו, ולא הזכיר שזה דוקא בצריך לכלבו. ולכאורה פסק כרמב"ם שהנקמה מחבירו נחשבת תיקון, וכ"כ ה'פרישה' שם (אות ג'). וצ"ע מדוע לא הביא את דעת הרא"ש החולק על הרמב"ם בזה (ע' לעיל פסקה א' שהרא"ש כתב כתוס' בענין קורע בחמתו).

וב'שלטי הגיבורים' (שבת יג. ברי"ף אות א') הקשה מדוע פסק הטור שהחובל בחבירו בשבת מתחייב בנפשו, והלא פסק שמשאצל"ג פטור עליה (ע' סוגיית משאצל"ג פסקה כ"ה). וכוונתו שאפילו אם הטור סובר כרמב"ם שנחשב מתקן (השה"ג הביא את דעת הרמב"ם בדף לח. אות א') מכל מקום הלא זוהי משאצל"ג, והרמב"ם פסק כר' יהודה במשאצל"ג, אבל הטור פסק כר' שמעון.

וה'מגן אברהם' בסי' רע"ח (ס"ק א') הביא את קושיית השה"ג, וכתב תירוץ בשם אחד האחרונים שהטור ספוקי מספקא ליה, ולכן לענין תשלומין פסק שפטור כי המוציא מחבירו עליו הראיה. ותירוץ זה אינו ברור, כי בענין משאצל"ג אין הטור מסתפק, ואינו מביא שתי דעות, אלא פוסק בסתם בכל מקום שמשאצל"ג פטור עליה (ע' בסוגיה שם); וגם אין זה עונה על השאלה מדוע לא הזכיר לפחות את דעת הרא"ש שנקמה אינה נחשבת תיקון. ועוד, שיש כאן ספק ספיקא להוציא ממון, שמא נקמה אינה תיקון, ושמא משאצל"ג פטור עליה, ויש אחרונים שלמדו מדברי הטור יו"ד ס"ס ש"ה שלדעתו בספק ספיקא מוציאים ממון, ע' 'שדי חמד', קונטרס הכללים, מערכת הסמך, כלל פ"ו. [עוד כתב המ"א בשם אותו אחרון שלר' אבהו חובל חייב אפילו הוא מקלקל גמור שאין צריך לכלבו. ולכאורה מה טעם לפסוק כר' אבהו נגד ר' יוחנן רבו, אך לפי מה שכתבנו בפסקה הקודמת, לרא"ה ייתכן שהלכה כר' אבהו].

ונראה לומר שהטור סבר כרש"י בב"ק לה., שהחובל ואינו צריך לכלבו פטור מתשלומין אף על פי שאינו מיתה, כיון שאילו היה צריך לכלבו היה חייב, מדתנא דבי חזקיה, הפוטר מתשלומין גם את השוגג ושאינו מתכוון, אף על פי שאינם חייבים מיתה. וכדברי רש"י (ולא כתוס' שם ד"ה מתניתין) מפורש בירושלמי שבת (פ"ב ה"ה), הביאו הרמב"ן בסוף הדיון בסוגייתנו, ע"ש.

והמהרש"ל ב"ים של שלמה' לב"ק (פ' החובל סי' כ"ג) כתב על המש' האומרת שהחובל בחבירו בשבת פטור מפני שהוא נדון בנפשו: "וקשה לפי מה שפסקו התוס' בפ' האורג דמקלקל בחבורה לא חייב לר' שמעון מאחר שמשאצל"ג אלא בחובל וצריך הדם לכלבו ודוחק דסתמא דמתני' איירי כהאי גוונא שיחבול בחבירו בעבור להאכיל דמו לכלב. ואין לומר דמתני' כר' יהודה דסבר משאצל"ג חייב... על כן נראה מי שחובל בחבירו דרך מריבה והכאה ודעתו שיצא דם ויחלוש כנגדו אז הוה שפיר מלאכה שצריכה לגופה". והביאו המ"א שם. ולעניות דעתנו יש

להעיר כמה הערות על דבריו: א. התוס' בפ' האורג מצריכים להלכה חובל וצריך לכלבו לא כדי שתהא מלאכה הצריכה לגופה, שזה דרוש גם לר' אבהו, אלא כדי שיהיה "קצת תיקון". ב. מ"ש "ודוחק דסתמא דמתני' איירי כה"ג" וכו' – הרשב"א (ב"ק לד:) כתב שזה בדיוק פירוש דברי ר' יוחנן: "ואם תמצא לומר משנה – מדקתני הכא הרליק גדישו של חבירו בשבת פטור מפני שמתחייב בנפשו, ושנינו נמי בפ' החובל החובל בחבירו – הנהו נמי בשיש בהם קצת צורך ותיקון, חובל בצריך לדם לכלבו" וכו'. ג. מ"ש שהחובל בחבירו להזיקו הוא מלאכה הצריכה לגופה הוא בניגוד לדברי התוס' (שבת קו. ד"ה בחובל) שחיפשו איך חובל לר' אבהו אינו משאצל"ג ותירצו בחובל באיסורי הנאה, ובניגוד לדברי הרמב"ן בדרכו השניה שכתב שזוהי דעת ר' אבהו ור' יוחנן חולק (והיש"ש הרי נוקט כר' יוחנן), ואף מהרמב"ם הסובר שנקמה היא תיקון אין ראייה לדעה זו, שהרי הוא פוסק שמשאצל"ג חייב עליה.

עוד כתב המ"א בס"י שט"ז שם: "ונראה לי דחובל לרפואה חייב לכולי עלמא, ע' ס"י שכ"ח. ובס"י שכ"ח (ס"ק ג') כתב: "והוצאת שן מלאכה דאורייתא דהא חובל לרפואה". וב'ביאור הלכה' (שכח, ג ד"ה ומצטער) פירש את מה שכתב המ"א שבחובל לרפואה חייב לכולי עלמא: "ר"ל דבזה חייב אפילו למ"ד מקלקל בחבורה פטור, דזה מתקן הוא". אך הוא תמה על דבריו לגבי הוצאת שן: "הא הוא אינו מכוין רק להוציא השן, והדם ממילא קאתי, ואף דהוי פס"ר הא הוי על כל פנים פס"ר דלא איכפת ליה, ואין איסורו אלא מדרבנן. והנה למ"ד מקלקל בחבורה חייב חייב גם בזה, כמו שכתב הגר"א בס"י של"א ס"י, אבל למ"ד פטור אמאי חייב בזה. ואף דעל ידי ישראל ודאי יש ליזהר בזה, על כל פנים על ידי אינו יהודי אפשר דיש להקל".

מדברי הבה"ל מוכח שלהלכה הוא רואה בשאלה האם מקלקל בחבורה חייב או פטור ספק דאורייתא, וכן בדין, שהרי ראינו בפסקה הקודמת שמחלוקת הרמב"ם והרא"ש היא. אולם על שאר דבריו יש להעיר לענ"ד: א. מה שכתב שלמ"ד מקלקל בחבורה חייב, חייב על הוצאת הדם אף שפס"ר דלא ניחא ליה הוא, משום שאם מקלקל חייב מתעסק גם כן חייב – תמוה, שהרי הגמ' בסנהדרין פד: אומרת על המוציא דם תוך כדי הוצאת קוץ: "מאן שמעת ליה דאמר מקלקל בחבורה חייב ר' שמעון היא, ור' שמעון האמר כל משאצל"ג פטור עליה", ומכאן הוכיחו הראשונים שדרושה מלאכה הצריכה לגופה גם במקלקל בחבורה, ואם כן גם על הוצאת הדם בגלל עקירת השן צריך להיות פטור. ב. מה שכתב בשם הגר"א שלמ"ד מקלקל בחבורה חייב גם פס"ר דלא ניחא ליה חייב – הגר"א, בשם תה"ד, כתב כן על המל בשבת, שחובל לשם מצוה ומתכוון להוציא דם ("והטפת דם ברית מצוה כדכתיב גם את בדם בריתך", רש"י שבת קלד. ד"ה לכרכי), והפס"ר הוא לענין תיקון הגוף, כנ"ל הערה 25, אך אין הוא מדבר על מי שעצם החבלה שלו היא

בדרך של פסיק רישיה.

והנה הבה"ל מניח שבעצם הוצאת השן אין איסור תורה, וצ"ע מדוע לא יהיה בו משום עוקר דבר מגידולו, כמו בדלדל עובר במעי בהמה (שבת קז:). ואם תאמר ששם החיוב הוא משום קוצר (כ"כ כמה ראשונים), וזה שייך רק בצמח או בחי, ואילו השן אין בה חיות – מכל מקום מדוע לא יתחייב משום גוזז, כמו התולש נוצה (עד:) וציפרניים (צד:). ואולי סבר שקוצר וגוזז שייך רק בדבר שיכול לצמוח תחתיו אחר, מה שאין כן בשן קבועה. ולכאורה מוכח כן ממה שלמדנו ממילה שמקלקל בחבורה חייב, ומדוע לא למדנו שמקלקל בקוצר או בגוזז חייב, אין זאת אלא שאין קוצר וגוזז בחיתוך עור הערלה, כי אינו חוזר לצמות. אך ע' בחידושי ה'חתם סופר' בדף קו. שרוצה לומר שהלימוד של מקלקל בחבורה חייב באמת אינו דוקא על מלאכת נטילת נשמה, אלא על כל מלאכה שנעשית על ידי החבלה, כגון צובע לדעת רש"י (קז. ד"ה והחובל), או דש לדעת הרמב"ם (ח, ז), והוא הדין לגוזז או לקוצר. ובדרך אחרת מסביר ה'קהילות יעקב' (סוף סי' מ"ז) מדוע למדנו ממילה שדוקא במלאכת חובל מקלקל חייב, ולא במלאכת גוזז או קוצר הקיימת בחיתוך הערלה, "דסברא הוא לחייב מקלקל בחבורה והבערה יותר משאר מלאכות, מפני שעיקר מלאכתו הוא דרך השחתה וקלקול... ומסתבר דכשגילתה תורה מקרא דמילה דמקלקל בכה"ג שלא במקום מצוה אסור – הכוונה על מלאכת חובל ונטילת נשמה ולא אמלאכת קוצר". ומובן שהדברים אמורים לא רק לשיטת רש"י בענין הקשר שבין מקלקל בחבורה למשאצ"ג, אלא לדברי הכל.